

ขอบคุณภาพจาก: <https://bit.ly/2FmOOAL>

ผีชุมชนกับบทบาทของเรื่องเล่าต่อการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ในจังหวัดศรีสะเกษ¹

The Community Spirits and Its Roles on Constructing Sacred Space
in Sisaket Province

ชานนท์ ไชยทองดี¹

Chanont Chaithongdee

E-mail: pronont@gmail.com

Received: December 20, 2017

Revised: May 30, 2019

Accepted: June 25, 2019

¹ This paper is part of the research title “The Sacred Narrative and Constructing Cultural Space in Sisaket” and was funded by Sisaket Rajabhat University in fiscal year of 2014. This paper was submitted to 1st Academic Network Symposium in Greater Mekong Subregion held on September 4, 2017 at Nakhon Phanom University.

² Assistant Professor at Education Program in Thai, Faculty of Education, Sisaket Rajabhat University

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ต้องการตั้งประเด็นศึกษาเกี่ยวกับเรื่องเล่าที่สัมพันธ์กับผีในแต่ละชุมชนในมิติทางด้าน บทบาทการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในจังหวัดศรีสะเกษ คือ 1. เรื่องเล่าผีปู่ตาเกี่ยวกับบทบาทในการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ 2. เรื่องเล่าผีป่าเกี่ยวกับบทบาทการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ 3. เรื่องเล่าผีหนองน้ำเกี่ยวกับบทบาทการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ 4. เรื่องเล่าผีโนนกับบทบาทการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องเล่า และแนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในการวิเคราะห์ จากการศึกษาพบว่า ในเขตพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับผีชุมชนต่าง ๆ คือ เรื่องเล่าผีปู่ต่ายังสัมพันธ์ และมีบทบาทกับผู้คนในชุมชนด้านการสร้าง และดำรงข้อปฏิบัติต่อพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนรวมถึงทำหน้าที่ควบคุมสังคม เรื่องเล่าผีป่าที่ชาวบ้านให้ความเคารพในฐานะที่มีบทบาทการสร้างพื้นที่พิเศษที่มักมีอนุภาคเกี่ยวกับสัตว์ที่กลายเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ เรื่องเล่าผีหนองน้ำที่มีบทบาทช่วยให้แหล่งน้ำที่เป็นพื้นที่สามัญกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ นัยหนึ่งของเรื่องเล่าดังกล่าวจึงสะท้อนถึงระบบบริหารจัดการน้ำของผู้คนในชุมชน โดยมีเรื่องเล่าผีหนองน้ำเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดคุณุศลบาป และเรื่องเล่าผีโนนที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์ รวมถึงการเสียชีวิตของผู้คนในชุมชน โดยมีนัยของการต่อรองทางศาสนาและความเชื่อ คือ ศาสนาพุทธและความเชื่อเรื่องผี เรื่องเล่าดังกล่าวได้มีบทบาทในการสร้างอำนาจเพื่อกำหนดขอบเขตของพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ของโลกสามัญให้กลายเป็นพื้นที่ทางจิตวิญญาณที่เรียกว่าโลกศักดิ์สิทธิ์

คำสำคัญ: ผีชุมชน, ศรีสะเกษ, เรื่องเล่า, พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์, พื้นที่ทางจิตวิญญาณ

Abstract

The purpose of this article is to study about the narratives that related to the spirits in each community. There are four ways of the sacred place construction in Sisaket Province. The first one is Guardian Ancestor Spirit Narratives that is still famous role in sacred

place construction. The second one is Forest Spirit Narratives and the role in sacred place construction. The third one is Swamp Spirit Narratives. The last one is Hill Spirit Narratives. The research employs narrative and sacred place concept for analyzing data. The study revealed that in Sisaket Province there are different spirit narratives in each community. Guardian Ancestor Spirit is related to the community in the creation and maintenance sacred place, spiritual anchor and social control. Forest Spiritual Narratives which villagers respect for sacred place construction always have detail about animals that turn into sacred animals. Swamp Spiritual Narratives makes normal water resource turn into sacred place. In other words, it reflects water management system using Swamp Spirit Narratives as strategy. Hill Spiritual Narratives is about black magic and death of people in community. In other words, it is the negotiation between Buddhism and spiritual beliefs. All narratives stated above are part of power construction in defining geographical boundaries and turn it into a sacred place.

Keywords: community spirits, Sisaket, narratives, sacred space, spiritual space.

บทนำ

เรื่องเล่า (narrative) ถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้ในการสื่อสาร หรืออธิบาย ปรากฏการณ์หนึ่งในฐานะเครื่องมือที่สัมพันธ์กับปัจเจก เรื่องเล่ามีความสำคัญในการถ่ายทอดเรื่องราวและความเชื่อ โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับผีในแง่ของการเป็นหลักยึดถือในการปฏิบัติตนให้คนในชุมชนยอมรับ

ผีในโลกทัศน์ของสังคมไทยเป็นความเชื่อเกี่ยวกับความตาย หมายถึง การไปสู่สถานะของผี เป็นความเชื่อที่มีก่อนการรับเอาวัฒนธรรมทางศาสนา และ

ความเชื่ออย่างอื่นเข้ามาในดินแดนแถบนี้ (Smutkupt et al, 1996, 7) สังคมไทยในปัจจุบันมีความเชื่อเรื่องผีที่บอกเล่าสืบทอดกันมานาน และมีผลต่อวิถีชีวิต ทำให้เกิดวัฒนธรรมการนับถือผี หรือวิญญาณของบรรพบุรุษ ความเชื่อในกฎแห่งกรรม ความเชื่อในธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อในสังคมไทยจึงมีลักษณะผสมผสาน 3 องค์ประกอบคือ ความเชื่อเรื่องผี พราหมณ์ และพระพุทธศาสนา (Phothila, 2012) ชาวอีสานมีคติว่าผีมีอยู่สองกลุ่มใหญ่ กลุ่มหนึ่งเป็นผีประเภทแผ่คุณความดีช่วยคุ้มครองปกป้องภัยพิบัติทั้งปวง ขณะเดียวกันอาจบันดาลให้เกิดความเดือดร้อนยุ่งยากได้หากผู้ใดล่วงละเมิดหรือขาดความยำเกรง กลุ่มผีดังกล่าวมีผีเจ้า ผีนาย ผีบ้าน ผีเรือน ผีปู่ย่า ผีมหัศจรรย์หลักเมือง ผีฟ้า ผีแถน หรือผีที่ชาวบ้านนับถือเฉพาะถิ่น ส่วนผีอีกกลุ่มหนึ่ง เป็นผีร้ายที่คอยมุ่งทำลาย เบียดเบียนให้เกิดโทษภัยอยู่เนือง ๆ เช่น ผีปอบ ผีเปรต ผีฟ้า เป็นต้น (Ketthet, 1999, 62-66) ความเชื่อเรื่องผีของสังคมไทยรวมไปถึงสังคมในภาคอีสานยังคงมีความเชื่อในเรื่องดังกล่าว ที่ไม่ได้ปรากฏเฉพาะพิธีกรรมหรือความเคารพนับถือเท่านั้น แต่ยังสะท้อนออกมาในลักษณะของเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์

เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ในวิถีชีวิตชุมชนไม่ได้เป็นเพียงเรื่องราวเกี่ยวข้องกับความคิดความเชื่อทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังนำมาใช้ในการแสดงตัวตนทางวัฒนธรรม บ้างใช้เพื่อสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ บ้างใช้เรื่องเล่าเพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคม ตลอดจนใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ในพื้นที่ชุมชนของตนเองภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคสมัยใหม่ด้วยเช่นกัน ในกรณีภาคอีสานมีเรื่องเล่าที่ถูกสร้างขึ้นที่ใช้อธิบายเหตุเกี่ยวกับการดูแลรักษาป่าชุมชนผ่านเรื่องเล่า ประวัติความเป็นมา และอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ของผีปู่ตา ผีตาแฮก มเหสักข์หลักเมือง หรือในกรณีภาคเหนือต่างหุบยืมเอาเรื่องเล่าที่เชื่อถือกันในท้องถิ่น มาเป็นเครื่องมือในการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ป่าต้นน้ำผ่านเรื่องเล่าผีขุนน้ำ ผีป่า ผีตอย หรือชาวบ้านริมแม่น้ำโขง ผู้มีความผูกพันทั้งด้านชีวิตและจิตวิญญาณกับสายน้ำแห่งนี้ โดยมีเรื่องเล่าว่าด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลหัวน้ำที่เรียกกันว่า “ผีเจ้าน้ำเจ้าท่า” เป็นเรื่องพยานาคผู้ทำหน้าที่ปกปักรักษาผืนน้ำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์เช่นกัน

ลักษณะเช่นนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ปรากฏขึ้น และเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นในสังคมไทย ซึ่งในหลาย ๆ พื้นที่ได้มีการหยิบยกนำเอามาใช้ในกระบวนการทางสังคมเพื่อสร้างฐานอำนาจในการกำหนดขอบเขตของพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ (physical Space) นั้น ๆ ให้กลายเป็นพื้นที่ทางจิตวิญญาณ (spiritual Space) เพราะต้องการสร้างพื้นที่ดังกล่าวให้กลายเป็นเครื่องมือ หรือเป็นกลไกทางสังคมเพื่อต่อรองกับอำนาจกลุ่มต่าง ๆ ที่ขยายเข้ามายังพื้นที่ชุมชนเหล่านั้นจนอาจทำให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรที่ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นได้ใช้ประโยชน์ มาเนิ่นนานให้เสื่อมไป (Hongsuwan, 2014, 169)

จากการสำรวจงานวิชาการที่ศึกษาบทบาทของ “เรื่องเล่า” ในฐานะตำนานที่ทำหน้าที่ “ปฏิบัติการทางสังคม” (social practice) ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น งานศึกษาของปฐม หงษ์สุวรรณ ที่ได้ศึกษา ดงภูดิน: เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์กับปฏิบัติการสร้างความหมายว่าด้วยสิทธิชุมชนได้อธิบายถึงการใช้เรื่องเล่าตำนานในฐานะที่เป็นปฏิบัติการทางสังคมเพื่อสร้างความหมายว่าด้วยสิทธิชุมชน พบว่าดงภูดินเป็นชุมชนในวิถีจารีตที่เชื่อถือเจ้าพ่อดงภูดิน ร่วมกันและเป็นกลุ่มชนที่มีเครือข่ายความสัมพันธ์ผ่านประเพณีการนับถือผีเดียวกัน ชุมชนดังกล่าวใช้เรื่องเล่าตำนาน เพื่อปฏิบัติการทางสังคมเพื่อสร้างความหมายสิทธิชุมชน และยังใช้ในการต่อสู้ต่อรองด้วยการสร้างเครือข่ายและการเคลื่อนไหวทางสังคมจนทำให้นโยบายทางการเมืองว่าด้วยสิทธิชุมชนในผืนป่าอนุรักษ์ทับซ้อนระหว่างชุมชนกับรัฐที่เคยมีการปะทะขัดแย้งกันนั้นได้รับการยอมรับและคลี่คลายไปในที่สุด (Hongsuwan, 2014, 168)

บทบาทของเรื่องเล่ายังทำหน้าที่ในฐานะ “การกำหนดกฎระเบียบที่เป็นข้อตกลงร่วมกันในสังคม” ยกตัวอย่างงานงานศึกษาของพรหมพร นวลแสง และคณะที่ได้ศึกษา ภูมิทัศน์ศักดิ์สิทธิ์แห่งพื้นที่ต้นน้ำกับการเป็นเครื่องมือจัดการสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง: กรณีถ้ำใหญ่น้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ ทำให้เห็นถึงการคงอยู่ของความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ถ้ำใหญ่น้ำหนาวที่แสดงออกทางนามธรรมและรูปธรรม ได้แก่ การประกอบพิธีกรรม รวมถึงการสร้างสรรคสภาพแวดล้อมศักดิ์สิทธิ์ของที่อยู่อาศัย การวางผัง นอกจากองค์ประกอบดังกล่าวแล้ว การศึกษา

นี้ยังพบว่า สิ่งสำคัญในการคงอยู่ของความศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่คือ การกำหนดกฎระเบียบที่เป็นข้อตกลงร่วมกันทางสังคมในการดำรงชีวิต และการกำหนดบทบาท รวมถึงหน้าที่ของความศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการภูมิทัศน์ศักดิ์สิทธิ์ (Nuansaeng and Thepwongsirirat, 2015)

เรื่องเล่าจึงทำหน้าที่ประกอบสร้างความรู้ความจริงในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (sacred space) ในชุมชนให้เกิดขึ้น ดังที่เห็นได้ชัดในงานศึกษาของนิมิตรชัย ชูบุ และคณะ ที่ได้ศึกษา การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และพิธีกรรมของวัดเขียนบางแก้ว ตำบลจองถนน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง พบว่าการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อเป็นสถานที่เคารพบูชากราบไหว้ภายในชุมชน และนอกชุมชน ผ่านตำนานเรื่องเล่าที่ประกอบสร้างความรู้ความจริงของแต่ละชุดที่มีการช่วงชิงความหมายของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้ประกอบสร้างว่าชุดความจริงดังกล่าวเป็นของ ชาวบ้านหรือของรัฐ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านประกอบสร้างขึ้น ได้แก่ พระบรมธาตุเจดีย์ บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ โบสถ์พราหมณ์ วิหารที่ใช้ประกอบพิธี ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พระแก้วจุลาคสิรมหาโพธิ์ โคมเมืองเก่าพัทลุง (เสาหลักเมือง) พระพุทธรูปสองพี่น้อง และพระนางเลือดขาว พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหมดนี้เป็นโบราณสถานที่มียอายุเก่าแก่ และจัดเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ในบริเวณวัดเขียนบางแก้วเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของคนในจังหวัดพัทลุง (Choopoo, Boonprakarn, and Tepsing, 2016)

ประเด็นที่กล่าวมาข้างต้นทำให้ผู้เขียนสนใจว่าในเขตพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับผีชุมชนใดบ้างที่สามารถนำมาศึกษาเพื่อวิเคราะห์ทำความเข้าใจบทบาทของเรื่องเล่า และความคิดที่เกี่ยวข้อง “ผี” ในมิติทางด้านการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยทำให้เข้าใจ และมองเห็นภาพความหมายทางวัฒนธรรมของชุมชนที่เกี่ยวข้องยึดโยงอยู่กับเรื่องเล่าเหล่านั้น

เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์/พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

การเล่าเรื่องในแง่มุมมองของสำนักวัฒนธรรมศึกษา (Cultural Studies) ได้เปลี่ยนผ่านจากการวิเคราะห์ในรูปแบบเดิมมาสู่การวิเคราะห์หาความสัมพันธ์

ระหว่างการเล่าเรื่องกับปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการดำเนินชีวิตของแต่ละกลุ่มว่าเป็นอย่างไร (Wongkerd, 2012, 26) ซึ่งนภาพรณ หะวานนท์ ได้อธิบายเกี่ยวกับวิธีการศึกษาเรื่องเล่าในงานศึกษาทางสังคมศาสตร์ไว้ว่า การศึกษาเรื่องเล่าช่วยให้นักวิจัยสามารถเข้าถึงประสบการณ์ของบุคคลผ่านเรื่องราวเนื่องด้วยมนุษย์อยู่ภายใต้อิทธิพลของเรื่องเล่าของตนเอง และของผู้อื่นเรื่องเล่าจึงเป็นบันทึกประสบการณ์ของมนุษย์ที่ถูกสร้างขึ้น ผ่านเรื่องราวที่ถูกนำกลับมาเล่าใหม่ วิธีการศึกษาเรื่องเล่าจึงเหมาะกับการศึกษาความซับซ้อนของชีวิตเพราะเรื่องเล่าช่วยในการเปิดพื้นที่ให้คนสามารถนำเรื่องต่าง ๆ กลับมาเล่าใหม่ได้อีกครั้ง อีกทั้งผู้คนยังสามารถมองความสมเหตุสมผลในชีวิตของตนเองตามเรื่องเล่าที่มีอยู่ได้อีกด้วย (Hawanon, 2009)

การเล่าเรื่องเป็นศาสตร์เก่าแก่ที่มีมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาลก่อนการเขียน โดยเฉพาะการเล่านิทานเป็นศิลปะ ที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย และปรากฏอยู่ในสังคมทุกระดับชั้น วรรณกรรม มุขปาฐะ เป็นวรรณกรรมเก่าแก่ ล้วนเป็นผลผลิตทางปัญญา และจินตนาการทางสังคมที่สะท้อนภาพสังคม การดำเนินชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ของคน ท้องถิ่นในช่วงเวลาที่แต่งไว้หลายแง่มุม เนื้อหาของนิทานแฝงแนวคิดด้านจริยธรรม คติธรรม เป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอนบุคคลทุกสถานภาพ ทุกเพศ ทุกวัย นิทานบางเรื่องยังช่วยกล่อมเกลาลึใจ และจรรโลงใจผู้อ่านด้วย (Thaignuloem and Thinrat, 2014, 32) ดังที่ ศิราพร ณ ถลางกล่าวว่า วัฒนธรรมทางความคิด ความเชื่อ ถ่ายทอดผ่านภาษา นิทานตำนาน และพิธีกรรม เป็นลักษณะร่วมทางด้านภาษาและวัฒนธรรมที่มีความคล้ายคลึงกันที่ปรากฏวรรณกรรมพื้นบ้าน (Na Thalang, 2002, 199) นอกจากนี้ยังรวมถึงพฤติกรรมต่าง ๆ ทั้งที่เป็นส่วนตัว และสัมพันธ์กับสังคมคือ ความเชื่อ ดังความเชื่อที่ว่าต้นไม้ใหญ่หรือภูเขาสูงมีเทพเจ้า มนุษย์จะแสดงความเคารพหรือเมื่อต้องการสิ่งใดจะใช้อารยสวัสดิ์อ่อนน้อม และตอบแทนการอ่อนน้อมนั้น แต่หากไม่ได้รับผลจากการอ่อนน้อมจึงต้องหาวิธีการแก้ไขใหม่ (Suphathid, 2010, 196)

แนวคิดเรื่องการสร้างพื้นที่ให้มีความศักดิ์สิทธิ์ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมมีความสำคัญทางศาสนาที่หมายถึงกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของความประพฤติ

ที่กำหนดว่ามนุษย์ควรวางตัวอย่างไรต่อหน้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่ง อีมิล เดอร์ไคม์ (Durkheim) ได้เสนอทฤษฎีว่า “ทุกศาสนามีความเป็นศาสนาโดยเท่าเทียมกัน” แต่ละศาสนาเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบที่สำคัญสองสิ่งคือ สิ่งที่เราเรียกว่า “ศักดิ์สิทธิ์”(sacred) ในความหมายที่เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ กับสิ่ง “ธรรมดา” (profane) ในความหมายที่เป็นสิ่งธรรมชาติ โดยยกตัวอย่างการมองศาสนาที่เริ่มต้นมาจากการบูชาต้นไม้ และสัตว์สิ่งลึกลับเหล่านี้ทำหน้าที่เหมือนพระเจ้า (God) ยกตัวอย่างชนเผ่าพื้นเมืองที่นิยมลัทธิ Totemism โดยสาเหตุที่ชนเผ่าเหล่านั้นนิยมนับถือต้นไม้และสัตว์ก็เพื่อให้สิ่งนั้นเป็นเครื่องแบ่งกลุ่มชนเผ่าต่าง ๆ ให้คนรู้จักนับถือ และสร้างสำนึกถึงความสำคัญของเผ่า เพื่อให้ชุมชนของตนเองดำรงอยู่ต่อไปได้ (Jones, 1986, 115-155) เดอร์ไคม์ จึงเห็นว่าศาสนาเป็นเรื่องของการแบ่งแยกความศักดิ์สิทธิ์ (sacred) และอำนาจสามัญ (profane) และพิธีกรรมมีไว้เพื่อต่อยอดความศักดิ์สิทธิ์ ความศักดิ์สิทธิ์จะควบคู่กับข้อห้ามพิเศษต่าง ๆ หรือการประดิษฐ์ภาษา และข้อกำหนดพิเศษที่เกี่ยวข้อง หากมีการฝ่าฝืนจะมีอันตรายตามมา (Fiengfusakul, 2008, 47)

การศึกษาว่าด้วยเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์พบว่าในทางมานุษยวิทยาได้เน้นศึกษาในช่วงตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่ให้ความสนใจปรากฏการณ์ของโลกศักดิ์สิทธิ์ (the sacred) และโลกสามัญ (the profane) ในชีวิตทางสังคมของมนุษย์ ทั้งนี้ปริมณฑลของโลกมนุษย์/โลกสามัญในชีวิตประจำวันปกติหรือโลกียะต่างใช้คำว่า “Secular World” ในฐานะเป็นมิติที่อยู่เหนือการรับรู้ของมนุษย์เรา เป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นในปริมณฑลของโลกศักดิ์สิทธิ์ (Sacred World) ที่ไม่อาจเอาระบบเหตุผลกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ที่จับต้องสัมผัสได้ไปอธิบายได้ (Kaewthep, K. et al., 2011, 31)

ศรีศักร วัลลิโภดม อธิบายเกี่ยวกับลักษณะของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ว่าสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ ดังนี้ 1) ลักษณะเชิงพื้นที่มักอยู่ในตำแหน่งภูมิประเทศที่เด่น เช่น เนินเขา หรือเป็นสถานที่ที่มีร่องรอยอันไม่สามารถอธิบายได้ เช่น ศาสนสถานของบรรพบุรุษที่เสียชีวิตไปแล้ว หรือมีลักษณะทางธรรมชาติที่แปลกประหลาด 2) พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องเล่าที่ชุมชนได้สร้าง

ความหมายให้กับพื้นที่ที่มีความสำคัญในชุมชนผ่านการผูกเรื่องราวและตำนานในอดีตออกมาเป็นเรื่องราวเล่าขานสืบทอดกันมาจนกลายเป็นความเชื่อในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มาจนถึงปัจจุบัน ตำนานที่ผูกเอาไว้ได้เชื่อมโยงความเป็นตัวตนของคนในชุมชนเข้ากับพลังอำนาจบางอย่างที่ไม่สามารถอธิบายได้ระหว่างความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ และ 3) ร่องรอยกิจกรรมทางศาสนาในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มีร่องรอยหรือสัญลักษณ์ที่ถูกทำให้เชื่อว่าเป็นร่องรอยศักดิ์สิทธิ์ปรากฏอยู่ที่มีความเกี่ยวข้องกับตำนานในพื้นที่ (Wallipodom, 1999)

ดังนั้น “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” จึงเป็นพื้นที่ของการแสดงออกในการประกอบพิธีกรรม หรือมีความเกี่ยวข้องกับพิธีการทางศาสนามุ่งถึงสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผู้คนในสถานที่แห่งนั้นกำหนดให้เป็นสถานที่สำคัญ และอาจมีการใช้สอยในพื้นที่เป็นศูนย์รวมทางจิตใจของคนในพื้นที่มาอย่างต่อเนื่อง และยาวนาน พื้นที่ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ยังได้รับเอาระบบความคิดและความเชื่อเรื่อง “จักรวาลคติ” (Cosmology) มาจำลองการสร้างจักรวาลให้เกิดอยู่ในพื้นที่ชุมชนของตนให้เป็นศูนย์รวมความเชื่อของคนในชุมชน (Kengpanich, Gasorngatsara, and Boonyasurat, 2016, 128) ดังนั้นการมองประเด็นเรื่องพื้นที่และความศักดิ์สิทธิ์จึงสามารถมองเห็นประเด็นเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ได้ว่าเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในโลกของความเชื่อทางศาสนา ซึ่งบางครั้งปรากฏออกมาในลักษณะของสถานที่ บุคคล หรือวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ที่มีเชื้อของธรรมดาสามัญโดยทั่วไป หากแต่มีความเกี่ยวโยงสัมพันธ์กับเรื่องราวทางศาสนา และมีนัยหรือความหมายทางสังคมบางอย่างที่ผู้คนต้องการสื่อสารให้ผู้คนในกลุ่มชนของตน และคนอื่น ๆ ได้รับรู้ (Hongsuwan, 2014, 8)

ผีชุมชน/เรื่องเล่า/พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

จังหวัดศรีสะเกษตั้งอยู่ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างของประเทศไทยมีพื้นที่ติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง 4 จังหวัด คือ ร้อยเอ็ด ยโสธร (ทิศเหนือ) อุบลราชธานี (ทิศตะวันออก) สุรินทร์ (ทิศตะวันตก) และทิศใต้ ติดต่อกับประเทศกัมพูชา ประชากรของจังหวัดศรีสะเกษเป็นกลุ่มคนที่อพยพมาจากถิ่น

ที่อยู่เดิมที่หลากหลาย ภาษาที่ใช้ในจังหวัดศรีสะเกษคือ ภาษาไทยอีสาน ภาษาเขมร ภาษากูย-กวย (ส่วย) และภาษาเยอ (Sipipattanakun, 2015, 65) จากการศึกษาเรื่องเล่าในจังหวัดศรีสะเกษพบว่า สามารถจำแนกผีชุมชนที่เกี่ยวข้องกับบทบาทการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่

1. เรื่องเล่าผีปู่ตากับบทบาทการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

1.1 ผีปู่ตา หมู่บ้านโดนต ตำบลชนุน อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ

สุนทร สืบสา เล่าว่า เมื่อ พ.ศ.2500 บริเวณที่ตั้งของหมู่บ้านโดนตมีพื้นที่อยู่ใกล้ป่าช้าตั้งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของวัดป่าโดนต หรือวัดปาร์ตันสมบุรณ์ ขณะนั้นมีบ้านอยู่ 8 หลัง ตั้งชื่อบ้านว่าบ้านโนนเศรษฐี (Suebsa, 2014) จนเมื่อ พ.ศ.2501 มีชาวเขมรเข้ามาทำลายหมู่บ้านโนนเศรษฐี เนื่องจากไม่ต้องการให้ตั้งหมู่บ้าน ชาวบ้านยังมีความเชื่อว่าชาวเขมรส่วนหนึ่งมักจะเป็นคนลักขโมยไม่ว่าจะเป็นอาหารการกิน รวมถึงของใช้ในครัวเรือนจึงทำให้คนในหมู่บ้านต้องแยกย้ายกันไปทำมาหากินที่อื่นในละแวกหมู่บ้านใกล้เคียง ได้แก่ บ้านสังเม็ก บ้านเดียง ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ในปัจจุบัน ต่อมาเมื่อ พ.ศ.2502 ได้ตั้งหมู่บ้านขึ้นใหม่อีกครั้งซึ่งอยู่บริเวณทิศใต้ของหมู่บ้านเดิมประมาณ 400 เมตร

การตั้งหมู่บ้านใหม่ในครั้งนี้ปรากฏว่าความเป็นอยู่ของชาวบ้านดีขึ้นกว่าเดิม เนื่องจากมีแหล่งน้ำ ซึ่งมีชื่อว่าหนองโดนต ซึ่งที่มาของชื่อหนองโดนตมาจากบริเวณรอบ ๆ หนองมีต้นตาลจำนวนมาก คนเขมรเรียกต้นตาลว่าโดนต สุนทร สืบสา กล่าวว่า การตั้งศาลปู่ตาก็เป็นประเพณีอย่างหนึ่งของหมู่บ้านชาวอีสานที่แสดงถึงความเชื่อของชาวบ้านในหมู่บ้านโดนตการที่มีศาลปู่ตาในหมู่บ้านและมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นภูมิบ้านให้ชาวบ้านได้พึ่งพาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะบันดาลความร่มเย็นให้แก่คนในหมู่บ้าน (Suebsa, 2014) ในอดีตเมื่อครั้งที่ยังไม่มีที่ตั้งศาลปู่ตา ชาวบ้านต่างพากันเจ็บไข้ป่วยจำนวนมากจึงมีการเข้าทรงทำให้พบว่าภูมิฐานบ้านไม่ดีต้องมีการตั้งศาลปู่ตา เพื่อให้ภูมิฐานบ้านดีขึ้น ภายหลังจากการตั้งศาลปู่ตา ชาวบ้านที่เคยล้มป่วยต่างหายจากการเจ็บป่วย และมีสุขภาพแข็งแรง

ตามปกติ โดยการบูชาศาลปู่ตาจะบูชา 2 ครั้งต่อ 1 ปี กล่าวคือ

ครั้งที่ 1 บูชาในเดือน 3 เป็นการบูชาศาลปู่ตาประจำปีของผู้อาวุโสในหมู่บ้าน จุดประสงค์ของการบูชาเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุข มีกินมีใช้อย่างไม่ขัดสน เครื่องเซ่นไหว้ศาลปู่ตาประกอบไปด้วย ไก่ต้มเพื่อเสี่ยงทายดูดวงไก่ หากคางไก่สวยงาม หมายถึง ฝนจะตกตามฤดูกาล ชาวบ้านอยู่เย็นเป็นสุข เครื่องเซ่นอื่น ๆ ที่เป็นนำมาประกอบ คือ เหล้าขาว น้ำดื่ม คำหมาก คำพลู ยาสูบ น้ำอบและน้ำหอม

ครั้งที่ 2 บูชาในเดือน 6 เพื่อเป็นขอฟ้าขอฝน เนื่องจากช่วงเดือน 6 จะเข้าสู่ฤดูทำนาซึ่งต้องอาศัยน้ำในการปลูกข้าว เพื่อให้ชาวนาได้ทำนาได้รับผลผลิตที่ดี สำหรับเครื่องเซ่น และการเสี่ยงทายมีรูปแบบเช่นเดียวกันกับการเลี้ยงปู่ตาในเดือน 3

กล่าวกันว่าหากไม่มีการบูชาศาลปู่ตาหรือทำผิดฮีดผิดคองในปีนั้นจะเกิดความวุ่นวายในหมู่บ้าน เช่น การเจ็บป่วยของชาวบ้าน การเสียชีวิตติดต่อกันหลาย ๆ ศพ หรือฝนไม่ตกตามฤดูกาลจนเกิดความแห้งแล้ง เป็นต้น เมื่อ พ.ศ.2553 หมู่บ้านใกล้เคียงมีน้ำในการทำนาอุดมสมบูรณ์ ส่วนหมู่บ้านโตนดกลับแห้งแล้งไม่สามารถปลูกข้าวได้ เมื่อเกิดเหตุการณ์ดังกล่าวผู้อาวุโสในหมู่บ้านจึงไปเข้าทรงแล้วพบว่าสาเหตุที่ฝนไม่ตกเนื่องจากในปีนั้นไม่มีการบูชาประจำปี ผู้อาวุโสจึงขอขมาลาโทษศาลปู่ตา หลังจากนั้นไม่นานฝนจึงตก (Boonhai, 2014) การจัดประเพณีในหมู่บ้านจะมีการบอกกล่าวศาลปู่ตาทุกครั้ง เพื่อให้การจัดประเพณีแต่ละประเพณีสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เช่น ประเพณีเทศน์มหาชาติ ประเพณีบุญสงกรานต์ ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีเข้าพรรษา และประเพณีออกพรรษา เป็นต้น เพื่อแสดงออกถึงความเชื่อความเคารพนับถือ สิ่งเหนือธรรมชาติ และเป็นประเพณีอย่างหนึ่งของชาวบ้านโตนด

ภาพประกอบที่ 1: ศาลปู่ตา
(ภาพถ่ายโดย: กาญจนา บุญให้)

1.2 ผีปู่ตาบ้านท่าสว่าง ตำบลโนนสำราญ อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ

บ้านท่าสว่างเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ใกล้ชายแดนไทย – กัมพูชา ห่างจากชายแดนประมาณ 25 กิโลเมตร ในอดีตมีเส้นทางผ่านบ้านท่าสว่างไปถึง อำเภोजอมกระแสนต์ ประเทศกัมพูชา บริเวณบ้านท่าสว่างเป็นพื้นที่ดอนรายล้อมไปด้วยป่าห้วยคาและป่าห้วยยาง (ลักษณะเป็นต้นไม้ใหญ่ใบเล็กกิ่งเปราะ คนโบราณนิยมนำมาต้มเพื่อนำมาต้มเป็นยาแก้ปวดท้อง) มีเส้นทางเดินเท้าเป็นทางเกวียนสำหรับคนที่หาของป่า อาชีพส่วนใหญ่ของชาวบ้านคือการทำไร่ทำนา และเกี่ยวหญ้าเพื่อไปทำเป็นตับเพื่อมุงหลังคา พื้นที่ที่ผ่านการทำไร่เรียกว่าบู่ ภาษาที่ใช้เป็นส่วนใหญ่คือภาษาเขมร ปัจจุบันบ้านท่าสว่างปลูกสร้างบ้านเรือนที่มีลักษณะใกล้ชิดติดกันค่อนข้างมากเพราะที่ดินมีจำกัด ชาวเขมรที่อาศัยอยู่ก่อนเหลือน้อยมาก มีเพียงประมาณ 5 - 6 หลังคาเรือน ปัจจุบันชาวบ้านท่าสว่างจึงพูดภาษาถิ่นอีสานเป็นส่วนใหญ่

อุทัย คงสิม เล่าว่า ศาลปู่ตาของบ้านท่าสว่างมีมาตั้งแต่ชาวเขมรกลุ่มแรกมาก่อตั้งหมู่บ้าน คนในหมู่บ้านนิยมเรียกแตกต่างกัน ทั้งปู่ตา เจ้าปู่ หรือ อีปู่ ซึ่งทุกคนล้วนทราบว่ามี ความหมายเดียวกันคือ ผีบรรพบุรุษที่มีหน้าที่ดูแล

ปกปักรักษาหมู่บ้านและลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข ก่อนทำบุญประเพณีต่าง ๆ ต้องมีการทำพิธีบอกกล่าว (Kongsim, 2014) หนูธิน มาพบ ได้เล่าเสริมว่า เคยมีคนกล่าวดูถูกพูดจาลบหลู่ศาลปู่ตาว่า “ลีไปเคารพเฮ็ดหยัง สิ่งที่แนมบเห็นจักมีอีหลีหรือบ” หมายถึง จะไปเคารพทำไมสิ่งที่มองไม่เห็น ชาวบ้านต่างได้เตือนคนดังกล่าวว่าไม่ควรพูดเช่นนั้น แต่คนดังกล่าวไม่เชื่อ จึงเกิดเหตุการณ์ประหลาดตามมา คือ ควายแม่ลูกของคนดังกล่าวได้หายไป หมอดูได้บอกว่าสาเหตุที่ควายของเขาหายไปเพราะผีปู่เป็นคนพาไปเนื่องจากเขาได้กล่าวดูถูกผีปู่ไว้ หากต้องการได้ควายคืน ให้นำดอกไม้มาขอขมา ซึ่งเขาได้ทำตามที่หมอดูแนะนำ หมอดูจึงได้บอกว่าควายแม่ลูกของเขาแท้จริงแล้วลอยคออยู่ในสระน้ำของหมู่บ้านใกล้ ๆ พอไปดูจึงพบควายแม่ลูกสองตัวนั้น ชาวบ้านจึงเคารพนับถือเจ้าปู่มากขึ้นกว่าเดิม (Maphob, 2014)

บริเวณที่ตั้งศาลปู่ตาเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ พื้นที่นี้เป็นเสมือนป่าสงวนของชาวบ้าน หากชาวบ้านทำการสิ่งใดในป่าแห่งนี้ต้องบอกกล่าวขออนุญาตจากปู่ตาก่อนด้วยคำพูด “อีปู่เอ๊ย ลูกบได้มาเฮ็ดหยังบตี แคมมาหากินหาอยาก ลูกขอไปกินแน่เด้อ” ชาวบ้านจึงตอบแทนปู่ตาด้วยการจัดพิธีกรรมเลี้ยงปู่ตาที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษเพื่อตอบแทนเจ้าปู่

ภาพประกอบที่ 2: เสาเอก (ศาลหลักบ้าน)
(ภาพถ่ายโดย: ปวีณา สุริรัมย์)

หนูถิน มาพบ ได้เล่าเพิ่มเติมว่า เดิมที่บ้านท่าสว่างยังไม่มี ศาลหลักบ้าน ในเวลากลางคืนจะได้ยินเสียงม้าและเสียงวิ่งผ่าน ชาวบ้านเกรงกลัว เป็นอย่างมากจึงไม่มีใครกล้าออกจากบ้านตอนกลางคืน ส่วนใหญ่เชื่อว่าเสียงที่ได้ยินคือเสียงของม้าผี เสือผี บางคนเชื่อว่าเป็นสัตว์เลื้อยของปูตาที่มาสืบจู่ดูแล หมู่บ้าน แต่ส่วนมากเชื่อว่าเป็นผีที่ใช้ม้าผี เสือผีในการเดินทางผ่านหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงร่วมกันสร้างศาลหลักบ้านเพื่อปกป้องรักษาหมู่บ้านให้ปลอดภัยจากอันตราย เนื่องจากบริเวณดังกล่าวมักเกิดอุบัติเหตุบ่อย (Maphob, 2014)

ชาวบ้านได้นำไม้ (สันนิษฐานว่าเป็นไม้จิก) มาทำให้บริเวณด้าน บนของไม้มีลักษณะแหลม สื่อความหมายถึงความเจริญรุ่งเรือง ชาวบ้านได้นำไม้ ดังกล่าวมาทำเป็นศาลหลักบ้าน ก่อนหน้านี้อาจารย์จะนำเสา 8 เสา ปักรอบ หมู่บ้านแล้วทอดแห หว่านทรายให้รอบหมู่บ้านเพื่อบอกกล่าว หลังจากแห่ รอบหมู่บ้านแล้ว ชาวบ้านจะมารวมตัวกันสร้างศาลหลักบ้านให้แล้วเสร็จ ศาลหลักบ้านเดิมที่มีหนึ่งหลักแต่ศาลหลักบ้านหลักเดิมมีความเก่า ชาวบ้านจึงได้ ช่วยกันทำขึ้นมาใหม่ ชาวบ้านนำเสาทั้งสองมาไว้ใกล้กันและได้นำผ้าเจ็ดสีผูกไว้

การบูชาประกอบด้วยน้ำส้ม น้ำหวาน ขนมต่าง ๆ เป็นของ เช่นไหว้ ก่อนจะทำการสิ่งใดหรือเดินทางเพื่อไปสถานที่ใด ๆ ชาวบ้านจะมาบอกกล่าว และทำบุญบ้านตักบาตรบ้านเป็นประจำทุกปี ชาวบ้านถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจาก รุ่นสู่รุ่น ศาลหลักบ้านนี้จึงมีความสำคัญ และมีความศักดิ์สิทธิ์สำหรับชาวบ้านมาก เพราะหลังจากการสร้างศาลหลักบ้านขึ้นทำให้อุบัติเหตุบริเวณนี้ลดลง อีกทั้ง เสียงผีเท้าของสัตว์ต่าง ๆ ที่ลี้กลับต่างหายไป

ชาวบ้านท่าสว่างมีความเชื่อว่าหากมีการเสียชีวิตในหมู่บ้าน ห้ามเรียกขวัญหรือสู่ขวัญเพราะมี ความเชื่อว่า วิญญาณของคนเสียชีวิตไปหรือ วิญญาณชั่วร้ายจะมาหา แม่แต่งงานแต่งงานของบ่าวสาวที่มีการเตรียมการมานาน เมื่อเกิดเหตุไม่คาดคิด เช่น การเสียชีวิตอย่างกะทันหันจำเป็นต้องยกเลิกพิธีบายศรีสู่ขวัญโดยทันที เป็นต้น

ตัวอย่างกรณีที่เกี่ยวข้องกับข้อห้ามดังกล่าวคือ เรื่องเล่าของเด็กที่ แม่พลอเรียกขวัญให้ลูกเพราะเห็นว่าลูกเป็นไข้ไม่สบายรักษาไม่หาย โดยลืมนำไปว่า

มีคนเสียชีวิตในหมู่บ้าน มีเรื่องเล่าว่าเด็กป่วย และร้องไห้บ่อยในหมู่บ้าน ผู้เป็นแม่ จึงเรียกขวัญให้ลูกโดยลืมนึกไปว่าในขณะนั้นมีคนเสียชีวิตในหมู่บ้าน พอถึงเวลากลางคืนเด็กได้ร้องไห้อย่างหนัก และตะโกนร้องบอกว่าเห็นผีเต็มไปหมด ยายของเด็ก จึงนำด้ายผูกแขนที่มีดักก่อนข้าวเหนียวเล็ก ๆ ไว้ นำมาผูกแขนให้หลานตัวเอง หลังจากนั้นเด็กหยุดร้องไห้ และหายเป็นปกติ

1.3. ผีปู่ตาบ้านแสนคุณ ตำบลโคกจาน อำเภอกุหลาบมอญ จังหวัดศรีสะเกษ

หมู่บ้านแสนคุณอยู่ห่างจากตัวอำเภอกุหลาบมอญ ประมาณ 18 กิโลเมตร มีเนื้อที่รวม 2,316 ไร่ มีจำนวนครัวเรือน 138 ครัวเรือน แบ่งออกเป็น 11 คุ่ม หมู่บ้านมีแหล่งน้ำธรรมชาติ ลำห้วย หนอง บึง จำนวน 3 แห่ง คือ 1) สระใหญ่ 2) หนองแสนคุณ และ 3) ห้วยหะ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา บุญยอด ศรีงยศ เล่าว่า ตอนปู่ตา เกิดขึ้นเมื่อชาวบ้านได้มาอยู่ที่บริเวณแห่งนี้ ชาวบ้านเชื่อกันว่าบริเวณที่มาอาศัยอยู่มีเจ้าที่เจ้าทางคอยปกป้องรักษาอยู่จึงได้ตั้ง ตอนปู่ตาขึ้นเพื่อแสดงความเคารพต่อผีปู่ตา (Sriyongyod, 2014)

ภาพประกอบที่ 3 (ซ้าย): พระธาตุวัดเก่า (วัดหนองแสนคุณ)

ภาพประกอบที่ 4 (ขวา): ตอนปู่ตาบ้านแสนคุณ

(ภาพถ่ายโดย: ดารารัตน์ มณีนิล)

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ในตอนปู่ตาชาวบ้านเรียกว่า “ปู่สา” และ “ยายยื่อ” เป็นผีผัวเมียที่ปกป้องรักษาพื้นที่บริเวณบ้านหนองบัวทองมาเป็น

เวลานาน เสาร์ จำปาพันธ์ เล่าว่า ในอดีตมีเด็กไปป็นต้นไม้เล่นอยู่ที่บริเวณ ดอนปู่ตา พอตกเย็นพ่อกับแม่ของเด็กคนนั้นได้เที่ยวตามหาลูกชายแต่ไม่พบ จึงไปหาคนทรงในหมู่บ้าน ได้รับคำอธิบายว่า ปู่ตาได้บอกว่า “ลูกมึงมาเล่นกัน เสียงดังบนหัวกู กูจะจับมันมัดไว้ในรังมดที่บ้านกู 3 วัน แล้วพวกมึงก็มารับตัวมันไป” แม่ของเด็กต้องไปขอขมาเมื่อครบกำหนด 3 วัน ดังคำที่หมอดูบอก เด็กน้อยเดิน กลับบ้านตัวบวมเป็นตุ่มที่เกิดจากการถูกมดกัด พ่อกับแม่จึงได้ไปกล่าวขอขมาและ ขอขอบคุณท่าน วันต่อมาอาการที่เกิดขึ้นค่อย ๆ หายไปจนปกติ หลังจากนั้นจึงตั้ง ดอนปู่ตาขึ้น เพื่อไว้แสดงความเคารพต่อปู่ตา ให้ปู่ตาช่วยปกป้องรักษาคนใน หมู่บ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข (Champaphan, 2014)

การเซ่นไหว้ปู่ตานั้นใน 1 ปีจะเซ่นไหว้ 2 ครั้ง คือ เดือน 3 และ เดือน 6 ขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 เซ่นไหว้ เพื่อเบิกป่า และขึ้น 1 ค่ำ เดือน 6 เซ่นไหว้ เพื่อขอฝนให้น้ำในการทำนาปลูกข้าว เมื่อถึงเวลาเซ่นไหว้ ทุกครัวเรือนจะถือ เครื่องเซ่นไหว้ม้าด้วย เครื่องเซ่นไหว้ประกอบไปด้วย ไก่ ดอกไม้ ธูปเทียน หรือ ของอย่างอื่นซึ่งขึ้นอยู่กับผู้เซ่นไหว้จะนำมา เช่น ไข่ หัวหมู ผลไม้ เป็นต้น แต่ใน เดือน 6 มีการจุดบั้งไฟถวายพญาแถน ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นการขอฝนให้ฝนตกลง มาเพื่อได้น้ำในการทำนาปลูกข้าว

จากข้อมูลดังกล่าวสะท้อนถึงพื้นที่หนองน้ำบ้านแสนคุณ ซึ่งเป็นเสมือนหนองน้ำแห่งชีวิต คนในชุมชนมีความผูกพันกับสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นหนองน้ำ ป่าไม้ ดิน ฟ้า อากาศ ที่เชื่อมกับความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ผีปู่ตา ทำให้มีการกำหนดข้อตกลงต่าง ๆ เกี่ยวกับวิถีชีวิตร่วมกันจนเกิดกฎระเบียบ ในชุมชน

1.4 เรื่องเล่าผีปู่ตาเจ้าพ่อเจ้าแม่ บ้านหนองเหล็ก ตำบลก้านเหลือง อำเภอดุสิต จังหวัดศรีสะเกษ

พิลา ทองแสน เล่าว่า แรกเริ่มได้มีชาวเขมรอพยพมาจากอำเภอ ขุขันธ์โดยขี่ม้าและเกวียนเข้ามาตั้งหลักปักฐานอยู่ที่บ้านเมืองหลวง จากนั้นจึงได้ ย้ายมาตั้งบ้านเรือนที่บ้านหนองคุนโนนบ้านเก่าซึ่งอยู่ใกล้บริเวณสระน้ำ ขนาดเล็ก ที่มีเกาะกลางน้ำ ชาวบ้านได้ขุดสระน้ำให้มีขนาดใหญ่ขึ้นเพื่อที่ใช้เป็นที่กักเก็บน้ำ

ไว้ใช้ในหน้าแล้ง การขุด ทำให้พบเหล็กเป็นจำนวนมากจึงตั้งชื่อหนองน้ำว่าหนองเหล็ก ชาวบ้านได้ช่วยกันทำสะพานเชื่อมไปหาเกาะที่อยู่กลางน้ำและได้ตั้งศาลขึ้นเพื่อเป็นที่เคารพนับถือผีปู่ผีย่า พร้อมกับตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านหนองเหล็ก” เป็นต้นมา (Thongsean, 2014) สอดคล้องกับเรื่องเล่าโดยวิญญา สิงห์แก้ว ที่เล่าว่า เดิมทีบรรพบุรุษได้อพยพมาจากชุมชนมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านเมืองหลวงจากนั้นจึงได้ย้ายมาตั้งบ้านเรือนที่บ้านหนองคูนาโนนบ้านเก่า ซึ่งอยู่ใกล้กับบริเวณหนองน้ำชื่อว่า “หนองเหล็ก” โดยมีผู้นำหมู่บ้าน 3 คน คือ ขุนเดช ขุนทิพย์ และขุนหล่อ (Singkeaw, 2014) นอกจากนี้ ธงชัย ไกรยา ได้เล่าว่า ในอดีตบริเวณดอนปู่ตามีสระน้ำขนาดเล็ก คนในสมัยนั้นใช้บริเวณสระน้ำเป็นที่ดื่มดื่มน้ำ ตีตบ ต่อมาเมื่อมีการขุดหนองน้ำทำให้พบกับเศษเหล็กเศษมีดจึงตั้งชื่อหนองน้ำนั้นว่า “หนองเหล็ก” และได้ตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อหนองน้ำ พื้นที่นี้จึงได้ชื่อว่าบ้านหนองเหล็กมาจนถึงปัจจุบัน ภาษาที่ใช้ในสมัยนั้นคือภาษาเขมร แต่ปัจจุบันใช้ภาษาไทยอีสานที่ยังคงมีการใช้ภาษาเขมรอยู่บ้างสำหรับผู้อาวุโส (Kraiya, 2014)

ภาพประกอบที่ 5 (ซ้าย): ศาลเจ้าแม่สุณี ศรีสังวาล

ภาพประกอบที่ 6 (ขวา): ศาลปู่ตาเจ้าพ่อขมพู

(ภาพถ่ายโดย: รวีวรรณ บุญสิงห์)

แต่เจ้าประจำหมู่บ้านเล่าว่า บ้านหนองเหล็กมีดอนปู่ตาประจำหมู่บ้านสองแห่งคือ ดอนปู่ตาศาลเจ้าแม่สุณี ศรีสังวาล และศาลปู่ตาเจ้าพ่อชมพูประวัติของศาลเจ้าแม่สุณี ศรีสังวาลนั้น ชาวบ้านเล่ากันว่ามีการตั้งสมัยผู้คนมาตั้งหลักปักฐานในหมู่บ้าน แต่เจ้าคนก่อนเล่าว่าในอดีตขณะที่มีการขุดขยายหนองเหล็กใหม่ ๆ มีชาวบ้านไปหาปูปลาในหนองเหล็กแต่ไม่ได้อะไรกลับมา พอถึงบ้านพวกเขาป่วยเป็นไข้จึงได้ไปดูหมอเลยทราบว่า คนที่ไปจับสัตว์น้ำ ดังกล่าวไม่ได้บอกกล่าวกับปู่ตาก่อนเพราะท่านอยู่ข้างหนองน้ำมานานแล้ว ต่อมาชาวบ้านจึงตั้งศาลเจ้าแม่สุณีขึ้น เพื่อให้ท่านเป็นภูมิบ้านคอยปกปักรักษาคนในหมู่บ้านให้พ้นจากผีร้ายที่เข้ามาทำร้ายคนในหมู่บ้าน (Thongsean, 2014)

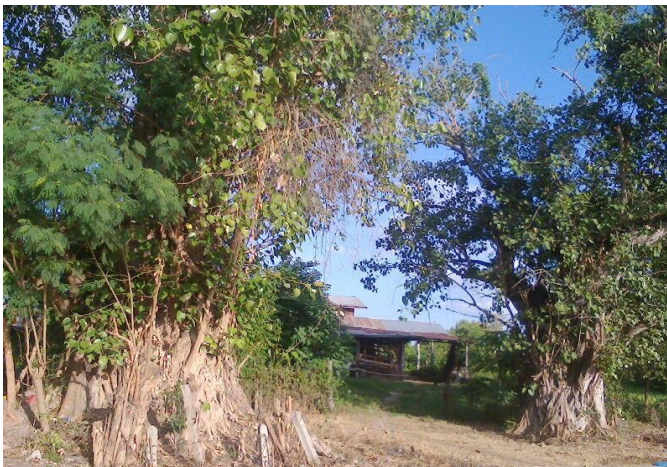
ปัจจุบันศาลเจ้าแม่สุณี ศรีสังวาลตั้งอยู่ทางทิศเหนือติดกับหนองเหล็กประจำหมู่บ้าน ชาวบ้านในหมู่บ้านให้ความเคารพนับถือ ชาวบ้านมีความเชื่อว่าผีปู่ตาเป็นผีที่ให้ความคุ้มครองชาวบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข ทั้งชาวบ้านที่อยู่ ในหมู่บ้าน และที่จากไปทำงานนอกหมู่บ้านเป็นเวลานาน ๆ ธงชัย ไกรยาเล่าว่า ความศักดิ์สิทธิ์ของศาลเจ้าแม่สุณีที่เคยได้ฟังมาคือ ตนเองเคยเดินผ่านหนองเหล็กแล้วเห็นปลาขนาดใหญ่จำนวนมากจึงพลอตักขึ้น เมื่อกลับไปถึงบ้านเกิดมีอาการเป็นไข้สูงทำให้ต้องขอมาผีปู่ตาจึงหายจากไข้ และในปัจจุบันยังคงปรากฏเรื่องเล่าลักษณะดังกล่าว (Kraiya, 2014) ส่วนศาลปู่ตาเจ้าพ่อชมพูนั่น พิลา ทองแสนเล่าว่า ได้ตั้งขึ้นหลังศาลเจ้าแม่สุณี ในอดีตพื้นที่ แยกนี้เป็นทางม้าทางเกวียนเจ้าพ่อชมพุมานะเที่ยวแล้วมาได้ภรรยาที่นี่ ชาวบ้านจึงตั้งศาลให้ และเคารพบูชาคู่กับศาลเจ้าแม่สุณี ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา (Thongsean, 2014)

พระนิสันต์ ฐานิสโร รองเจ้าอาวาสวัดหนองเหล็ก เล่าว่า เมื่อครั้งที่ตนเป็นเด็ก ถนนยังเป็นทางเกวียนอยู่ ตนได้วิ่งเล่นกับเพื่อนตอนหัวค่ำมีม้าตัวใหญ่สีขาววิ่งผ่านจึงไปบอกผู้ใหญ่ที่อยู่แถวนั้น ทำให้ชาวบ้านวิ่งตามไปแต่เมื่อไปถึงศาลเจ้าพ่อชมพูกลับไม่พบม้ายิ่งงงแล้ว จึงพากันไปดูหมอทำให้ทราบว่าม้าที่ชาวบ้านเห็นนั้นเป็นม้าของเจ้าพ่อชมพู่ ชาวบ้านจึงช่วยกันตั้งศาลเจ้าพ่อชมพู่ขึ้นมาโดยเอาสังกะสีมาทำเป็นหลังคาศาล (Thanissaro, 2014)

ปัจจุบันศาลเจ้าพ่อชมพูได้สร้างขึ้นใหม่ใกล้กับศาลเดิม ชาวบ้านยังคงให้ความเคารพนับถือ มีการเซ่นไหว้คู่กับศาลเจ้าแม่สุณี ศรีสังวาลย์ ชาวบ้านเชื่อว่าการเลี้ยงผีปู่ตาประจำปีเป็นการเลี้ยงเพื่อให้ชาวบ้านในหมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุข พิธีจะจัดขึ้นในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ โดยเฒ่าจ้ำเป็นประธานในการจัดเลี้ยงในครั้งนี้ เมื่อพอใกล้ถึงวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 เฒ่าจ้ำจะแต่งตั้งคณะกรรมการในหมู่บ้านเพื่อไปขอบริจาคข้าวปลาอาหาร หรือเงินจากชาวบ้านเพื่อนำมาจัดเตรียมข้าวปลาอาหารและเครื่องเซ่นไหว้ ได้แก่ เหล้า ไก่ เทียน ดอกไม้ ธูป ชันธห้า รวมถึงมหรสพต่าง ๆ พอถึงวันที่กำหนด ชาวบ้านจะมาพร้อมกันในบริเวณหน้าหอผีปู่ตา ซึ่งจะจัดเตรียมให้สะอาดเรียบร้อย เฒ่าจ้ำ จึงนำข้าวปลาอาหารที่ใช้ในการเซ่นไหว้ใส่ถาดยกมาถวายให้กับผีปู่ตาพร้อมกับบนบานให้ผีปู่ตาคุ้มครองคนในหมู่บ้านให้อยู่เย็นเป็นสุขไม่มีอุปสรรคในการดำเนินชีวิต ประจำวันโรคภัยไข้เจ็บโดยไม่คุกคาม

นอกจากนี้ สุภี ไกรยา ยังเล่าอีกว่า พื้นที่ของวัดเก่าในอดีตเคยเป็นวัดประจำหมู่บ้านหนองเหล็กที่สร้างขึ้นตั้งแต่ก่อตั้งหมู่บ้านใหม่ ๆ แต่ทุกวันนี้ได้ถูกรื้อทิ้งเป็นที่ร้างไปแล้ว หลงเหลือเพียงศาลาที่ยังคงตั้งอยู่ไว้ให้คนรุ่นหลังได้เห็น ในอดีตก่อนการเผาศพชาวบ้านจะเผาบนกองฟอน ต่อมาเมื่อเผาเสร็จจะนำกระดูกผีทั้งที่มีญาติและไม่มีญาติมาฝังไว้ใต้ต้นโพธิ์คู่ ต้นโพธิ์มีลำต้นขนาดใหญ่ได้เกิดคู่กัน ดังนั้นหากจะทำสิ่งใด เช่น จัดงานหรือพิธีกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้าน หรือบริเวณวัดเก่าต้องบอกกล่าวเจ้าที่ที่อยู่ในต้นโพธิ์ก่อน เพราะมีเหตุการณ์ประหลาดเกิดขึ้นหลายครั้งเนื่องจากมีคนไปลบหลู่และไม่บอกกล่าวท่าน (Kraiya, 2014)

พิลลา ทองแสน เล่าว่า เมื่อครั้งหมู่บ้านจัดงานผ้าป่าในบริเวณวัดเก่าแต่ไม่มีการบอกกล่าวกับเจ้าที่ ต่อมาคนในหมู่บ้านได้เสียชีวิต 5 รายติดต่อกัน ชาวบ้านจึงได้ไปดูหมอ พอได้รู้สาเหตุจึงทำพิธีขอขมาเจ้าที่ที่วัดเก่า และเหตุการณ์ต่างๆ จึงดีขึ้น ปัจจุบันหากมีการเซ่นไหว้ดอนปู่ตา เฒ่าจ้ำจะเรียกอัญเชิญท่านเจ้าที่วัดเก่า ไปรับเครื่องเซ่น (Thongsean, 2014)

ภาพประกอบที่ 7: ต้นโพธิ์คู่ที่นำกระดูกคนที่เสียชีวิตมาฝังไว้ใต้ต้นโพธิ์
(ภาพถ่ายโดย: รวีวรรณ บุญสิงห์)

วิเชียร ศรีงาม เล่าว่า ในอดีตต้นโพธิ์อยู่คู่กับวัดเก่ามานานตั้งแต่เริ่มสร้างวัด ต่อมาได้ย้ายวัดไปตั้งทางทิศใต้ของหนองเหล็กจึงได้มารื้อวัดออกเหลือเพียงศาลาหลังเก่าไว้ ต้นโพธิ์คู่เมื่อครั้งที่ยังไม่ได้ย้ายวัด สถานที่ดังกล่าวนี้ใช้เป็นที่ฝังกระดูกคนที่เสียชีวิตเนื่องจากความเชื่อว่าจะทำให้วิญญาณไปสู่สุคติ ชาวบ้านมักฝังกระดูกใต้ต้นโพธิ์เพราะเชื่อว่าจะทำให้วิญญาณร่มเย็น แต่เมื่อมีการย้ายวัดไป ชาวบ้านขอให้หมอธรรมมาทำพิธีเชิญเจ้าที่ต้นโพธิ์ไปประจำที่วัดใหม่ หรือวัดบ้านหนองเหล็กในปัจจุบัน (Sringam, 2014) นอกจากนี้ สุรน กันตรง ยังได้เล่าอีกว่า ในอดีตมักมีผู้พบเห็นคนออกมาจากต้นโพธิ์เดินในศาลาวัดเก่าเป็นจำนวนมาก (Kantong, 2014)

จากเรื่องเล่าดังกล่าวทำให้ทราบถึงพื้นที่ที่ชาวบ้านให้ความเคารพล้วนแต่มีประกอบด้วยเรื่องเล่าเกี่ยวข้องกับผี การเล่าส่วนใหญ่นำเสนอความเกี่ยวข้องของการปรากฏตัวของผีในฐานะเจ้าของพื้นที่ที่ไม่ต้องการให้ผู้ใดมาลบหลู่ หรือทำลายพื้นที่ดังกล่าว ดังนั้นเรื่องเล่าเกี่ยวกับผีศาลาปูตาจึงมีนัยสำคัญของบทบาทการต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงที่ยังคงอาศัยเรื่องเล่าเหล่านี้ในการอธิบายถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ที่สำคัญกับพื้นที่ทางจิตวิญญาณของชาวบ้าน

2. เรื่องเล่าผีป่ากับบทบาทการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

2.1 ผีป่าบ้านพอก ตำบลลฤงษณา อำเภอบุขขันธุ์ จังหวัดศรีสะเกษ

วิญญู ศรีบุญเรือง เล่าว่า ศาลผีป่านี้เกิดขึ้นเมื่อครั้งมีการถางบุกเบิกผืนป่าเพื่อทำเป็นที่ทำมาหากิน เจ้าของที่ดินได้ตั้งศาลขึ้นเพื่ออัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในป่าแห่งนั้นให้ไปอยู่ในที่เหมาะสม ประจวบกับศาลนี้ตั้งอยู่ใต้ต้นไม้ใหญ่ อีกทั้งเป็นศาลที่มีเรื่องราวของความศักดิ์สิทธิ์จึงทำให้ผู้คนที่ผ่านมาในที่แห่งนั้นมีความศรัทธามาก เช่น การเคารพกราบไหว้ ตลอดจนการทำพิธีเช่นไหว้ในช่วงฤดูกาลต่าง ๆ เป็นต้น เมื่อชาวบ้านขับรถมาถึงบริเวณแห่งนี้ จะบิเบตตรเพื่อบอกกล่าวขอทางและแสดงความเคารพ (Sriboonreung, 2014) ในอดีตเคยมีพื้นที่ที่มีโพนต้นสาขนาดใหญ่ 2 ต้น คนที่เดินผ่านบริเวณแห่งนี้จะเห็นโคลนตมในปลักควายที่อยู่ข้าง ๆ ปากกระเชียนออกเป็นสายแต่ไม่ปรากฏตัวควายให้เห็น ชาวบ้านเรียกกันว่า “ผีควาย” ถ้าผีควายต้องการแสดงอิทธิฤทธิ์ให้ใครเห็นหรือให้ใครกลัว ผีควายจะกลิ้งไปมาทำให้โคลนตมกระเชียนเป็นสาย จนให้คนที่ขวัญอ่อนและผู้ทีลบลู่ได้พบเห็น

ครั้งหนึ่งมีชายวัยรุ่นในหมู่บ้านใกล้เคียงได้ลบลู่ศาลผี เขาเดินเข้าไปในโพนป่าเพื่อไปกินหมากยางและส่งเสียงดังรบกวนภูตผีในป่า เขาได้พบหญิงสาวแต่งกายด้วยชุดสีขาวยิ้มให้ เขาจึงเดินตามเธอไป ขณะที่เดินตามอยู่นั้นหญิงสาวคนดังกล่าวได้หายไป เขาตกใจกลัว และพยายามหาทางออกจากป่านั้นแต่พบว่า ยังเดินทางออกยังทำให้เดินลึกเข้าไปในป่าใหญ่จนเขาคิดอยู่ในป่าครั้งก่อนวัน ชาวบ้านจึงช่วยกันออกตามหา แต่หาเท่าไรก็ไม่พบ ชาวบ้านจึงทำพิธีขอเจ้าป่าแห่งนี้ ต่อมาไม่นานนัก เขาได้วิ่งออกมาจากป่า และเล่าว่ามีคนจับมือเขาแล้วพาเขาวิ่งออกมาจากป่า หมอธรรมจึงได้บอกว่าเหตุเกิดจากการที่เขาไม่เชื่อเกี่ยวกับเรื่องราวที่เกิดขึ้น และไม่เชื่อว่าป่าแห่งนี้มีผีควายอยู่จริง

อีกหนึ่งเหตุการณ์ คือ การเก็บเกี่ยวข้าวในอดีตจะไม่มีรถสีข้าวเหมือนปัจจุบัน จึงมีการลงแขกเกี่ยวข้าวกันอยู่ใกล้ ๆ ป่าแห่งนั้น วันหนึ่งวัวของนายติ่มกำลังจะออกลูกแต่ “ออกลูกคา” (ไม่สามารถออกลูกได้) จึงได้ไปหาหมอธรรมจึงได้ทราบว่า ผีในโพนที่นายติ่มไปลบลู่วันนั้นไปทำให้วัวออกลูกไม่ได้

นายตี๋จึงไปเก็บดอกไม้ ธูปเทียน เพื่อไปกราบขอขมาที่ป่าแห่งนั้น หลังจากที่เขาขอขมาเสร็จ วัวจึงสามารถออกลูกได้

นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับตาทอง ซึ่งเป็นคนเก่าแก่ในหมู่บ้านใกล้เคียงที่ไปตัดไม้เพื่อใช้เป็นไม้หีบข้าวในป่าแห่งนี้โดยไม่มีการบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พอตาทองกลับถึงบ้านเห็นภรรยา นั่งอยู่ที่ชานบ้าน จึงรีบเดินเข้าไป ผลักภรรยาตกลงจากชานบ้าน แต่โชคดีที่บ้านไม่สูงมากจึงทำให้ภรรยาของตาทองไม่เสียชีวิต ตาทองไม่ทราบว่าเพราะเหตุใดตนจึงได้ไปผลักภรรยาของตนเองจนได้รับบาดเจ็บ ด้วยความซ่องโจจึงทำให้ตาทองได้ไปดูหมอ หมอธรรมได้เล่าว่าตาทองได้ไปถูกล้ำพืนที่ของป่า และไปตัดไม้โดยไม่มีการบอกกล่าว ผีจึงลงโทษด้วยการสังคนให้ผลักภรรยาตนเองจนตกจากบ้าน

โพนป่าดังกล่าวมีต้นไม้ใหญ่เป็นจำนวนมาก วิญญู ศรีบุญเรือง ผู้เล่าเรื่องดังกล่าวเคยขออนุญาตพ่อของตนว่า ขอตัดไม้ในป่าไปเพื่อไปทำบ้าน พ่อของเขาบอกว่าให้ไม่ได้ หากอยากได้ต้องให้พ่อเสียชีวิตก่อนแล้วจึงค่อยตัด สาเหตุที่พ่อของเขาต้องพูดเช่นนั้นเนื่องจากไม่อยากให้ลูกหลานเข้าไปยุ่งในป่า เมื่อพ่อและแม่ของเขาได้เสียชีวิต น้องของเขาจึงให้หมอธรรมทำพิธีอัญเชิญดวงวิญญาณในป่าแห่งนั้นไปไว้ ใต้ต้นมะขามใหญ่แทน แล้วจึงตัดไม้มาทำเป็นบ้านเรือนและบุกเบิกแผ่นดินทำสวนในปัจจุบัน (Sriboonreung, 2014)

วันหนึ่งน้องชายของวิญญู ศรีบุญเรือง ได้ไปเลี้ยงวัวใกล้กับศาลแห่งนั้น วัวที่นำมาเลี้ยงได้ชนศาลล้มเสียหาย พ่อตกคำลูกของเขาเจ็บไข้ได้ป่วยทันทีทันใด จากนั้นหลานชายของเขาได้หายตัวไป ชาวบ้านเชื่อกันว่า “ผีจับเสี่ยง (ซ่อน)” ชาวบ้านช่วยกันหาแต่ไม่พบจึงไปดูหมอกับหมอธรรมจึงได้ทราบว่า ผีป่าตนนั้นได้จับไป เพราะหลานชายคนดังกล่าวไปทำศาลล้มพังจนเสียหาย ต่อให้พากันหาอย่างไรก็ไม่พบ แต่เด็กชายคนดังกล่าวจะกลับมาเองในตอนเช้าเพราะผีจะปล่อยกลับมา เมื่อถึงเวลาเช้า เด็กชายวิ่งกลับบ้านอย่างหน้าตาตื่น และอาเจียนไม่หยุด หมอธรรม กล่าวว่า ต้องให้เด็กอาเจียนออกให้หมดเพราะเมื่อคืนเด็กไปกินข้าวผีมา เด็กคนนั้นเล่าว่า มีเด็กวัยเดียวกันพาไปเที่ยวเล่นในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง (หมู่บ้านผี) พาไปกินข้าว มีทั้งของควาหวาน (ของเช่นไข่) จากตัวอย่าง

เรื่องเล่าเกี่ยวกับผีป่าดังกล่าวทำให้ชาวบ้านที่ยังคงเชื่อในเรื่องผีต้องการปราบไหว้ตลอดจนทำพิธีเช่นไหว้ตามฤดูกาลต่าง ๆ สิ่งของที่นำมาเซ่นไหว้ ได้แก่ ข้าว แกง ไก่หนึ่ง 1 ตัว ปลาปิ้ง เหล้า 1 ขวด อาหารหวานคาว หมาก 2 คำ ยา 2 กอก และดอกไม้ธูปเทียน

2.2 ผีป่าต้นตะเคียน บ้านบึงไกร ตำบลหัวช้าง อำเภอกงหรา พัทธสีมา จังหวัดศรีสะเกษ

บ้านบึงไกรอยู่ในเขตพื้นที่การบริหารขององค์การบริหารส่วนตำบลหัวช้างตั้งอยู่ทางทิศเหนือของอำเภอกงหรา และอยู่ห่างจากอำเภอกงหราประมาณ 18 กิโลเมตร มีเนื้อที่รวมประมาณ 600 ไร่ สภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบสูง หมู่บ้านมีจำนวนครัวเรือน 67 ครัวเรือน แบ่งการปกครองออกเป็น 7 คุ่ม

บ้านบึงไกรมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับผีแม่ตะเคียน ผีน พิมพา เล่าว่านางตะเคียนเป็นผีผู้หญิงสิงอยู่ในต้นตะเคียน ซึ่งเป็นต้นไม้ที่เชื่อกันว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ การสร้างที่พักสงฆ์บ้านบึงไกรได้ขุดร่องน้ำเพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ได้ใช้โดยไม่ใช้ปะปนกับชาวบ้านและมีการขุดพบไม้ตะเคียน (เมื่อก่อนเรียกว่า ไม้แคน) จึงไปหาคนทรงเจ้า และได้ทราบว่ามิวญญานนางตะเคียนอยู่ในร่องน้ำนี้เป็นเวลากว่า 300 ปี ชาวบ้านจึงตั้งศาลเพื่อให้ปกป้องรักษาหมู่บ้าน (Pimpha, 2014) เรื่องเล่าของนางตะเคียนช่วยให้ชาวบ้านทราบถึงความเก่าแก่ของชุมชน ซึ่งมีนัยของการอธิบายพื้นที่สาธารณะที่ต้องรับผิดชอบร่วมกันโดยอาศัยความศักดิ์สิทธิ์ของเรื่องเล่าเป็นตัวกลางในการเชื่อมระหว่าง คน พื้นที่ และความรับผิดชอบ

3. เรื่องเล่าผีหนองน้ำกับบทบาทการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

3.1 ผีหนองน้ำบ้านโคกหลัก ตำบลห้วยตามอญ อำเภอกงหรา พัทธสีมา จังหวัดศรีสะเกษ

นิม บัวศรี เล่าว่า ในอดีตชาวบ้านโคกหลักอาศัยอยู่ที่บ้านภูมिरะนา ส่วนใหญ่เป็นคนไทย – เขมร และใช้ภาษา เขมรในการสื่อสาร คำว่า “ภูมिरะนา” เป็นภาษาเขมร หมายถึง หนองน้ำห้วยสำราญตั้งอยู่ฝั่งทิศตะวันตก ส่วนทิศ ตะวันออกมีแหล่งน้ำชื่อหนองน้ำล้น สาเหตุที่ชาวบ้านต้องอพยพ เพราะพื้นที่นั้นอยู่ติดกับบ้านตามอญ ซึ่งในช่วงนั้นเกิดการระบาดของโรคติดต่อ

ที่ชาวบ้านเรียกว่า “โรคพยุ” (ภาษาเขมร) เป็นการเปรียบเทียบความรุนแรงของโรคที่ทำให้ชาวบ้านเสียชีวิตเป็นจำนวนมากราวกับพายุ (Buasri, 2014)

เมา คำศรี อดีตผู้ใหญ่บ้านได้ให้รายละเอียดว่า หมู่บ้านโคกหลักเดิมตั้งอยู่ที่หมู่ 8 บ้านท่าบง แยกจากตำบลโสนมาเป็นตำบลละลม ชื่อบ้านโคกหลักมาจากคำว่าโคก หมายถึง บริเวณใจกลางหมู่บ้านเป็นโคก ส่วนคำว่าหลักเป็นเขตแดนทางทิศใต้หลังโรงเรียนบ้านห้วยตามอญใช้เป็นชื่อหมู่บ้าน มีการเช่นไห้หลักเสาเพื่อให้คุ้มครองหมู่บ้านให้ร่มเย็นจึงใช้เป็นชื่อหมู่บ้านโคกหลัก (ปัจจุบันพบว่า เป็นเพียงแค่ศาลที่ร้างเก่าแก่ แต่ไม่มีการรื้อถอนทำลาย) (Khamisri, 2014)

ในหมู่บ้านโคกหลักมีหนองน้ำ 2 แห่ง คือ หนองน้ำล้นกับหนองน้ำภูมिरะนา (ห้วยสำราญ) สวิง ดีเลิศ เล่าว่า ชื่อหนองน้ำล้นหรือชาวบ้านเรียกว่า “ตึกตึง” (ภาษาเขมร) หมายถึง ความลึกของน้ำ ชาวบ้านจึงสร้างสะพานเพื่อข้ามไปอีกฝั่ง ก่อนสร้างสะพานข้ามแม่น้ำได้เช่นไห้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หลังจากสร้างสะพานเสร็จเกิดเหตุชาย 3 คนที่ไปเล่นน้ำในฝายหนองน้ำล้นได้จมน้ำเสียชีวิต นอกจากนี้ยังมีเด็กอายุ 15 ปี ไปเล่นน้ำกับเพื่อนจมน้ำเสียชีวิตเช่นกัน จึงเป็นที่มาไห้ ชาวบ้านต้องจัดพิธีเช่นไห้บูชาเพื่อให้ฝายที่สร้างนั้นมีความคงทนแข็งแรง และมีอายุการใช้งานที่ยาวนาน (Deelert, 2014)

ต่อมาฝายได้พังลงจนทำให้ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันนายครรชิต คำศรี ได้พาชาวบ้านไปสร้างสะพานขึ้นมาใหม่ แต่ในการก่อสร้างไม่ได้ทำพิธีเช่นไห้ พอตกตึกนายครรชิต ได้ฝันเห็นงูใหญ่ วันต่อมาผู้ใหญ่บ้านจึงทำพิธีเช่นไห้ เพื่อไม่ให้เกิดอันตรายต่อชาวบ้านที่เข้ามาหากินและผู้ทีข้ามฝั่งไปมา ในบริเวณแหล่งน้ำ จนมาถึง พ.ศ.2557 มีคนเสียชีวิตอยู่ในหนองน้ำล้น ซึ่งนางสวิง ดีเลิศ ผู้ที่อาศัยอยู่ใกล้กับหนองน้ำล้นได้เล่าว่า เหตุการณ์การเสียชีวิตที่เกิดขึ้นแต่ละปีส่วนใหญ่เป็นผู้ชายทีเสียชีวิต ข้อมูล ณ วันที่ 12 เดือนตุลาคม พ.ศ.2557 นายทับ อายุ 70 ปี ได้ไปทอดแหหาปลาที่หนองน้ำล้นแล้วได้จมน้ำเสียชีวิต แต่ก่อนเกิดเหตุการณ์นั้น วิสฐิตา สุขกรมใส เล่าว่า นายทับ ได้ใช้คำพูดลบลู่หนองน้ำล้นด้วยคำพูดที่ว่า “หนองน้ำนี้เหרותีจะเอาชีวิตเรา เราใส่แหอยู่ทุกวัน

ก็ไม่เห็นเป็นอะไร” พอตอนเย็นเขาได้ไปทอดแหที่หนองน้ำล้น เขาได้พลัดตกน้ำ เสียชีวิตและกลายเป็นเรื่องเล่าที่แสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์ของหนองน้ำล้นในทันที (Sukkomsai, 2014) ดังนั้นเมื่อพิจารณาผ่านพื้นที่กายภาพของหนองน้ำที่มีความศักดิ์สิทธิ์ด้วยสีของน้ำที่คล้ำดำเขียว มอง ผนวกกับป่าที่รกทึบต้นไม้ไม่น้อยใหญ่ ภายใต้อนองน้ำมีต้นตะเคียนที่ชาวบ้านนำขึ้นมาไว้บูชาที่วัดได้ส่งผลให้ชาวบ้านต่างรำลึกถึงการเสียชีวิตของลูกที่บรรวมถึงการเสียชีวิตของชาวบ้านรายอื่นในแต่ ละปีที่ผ่านมา

3.2 ผีหนองน้ำ บ้านหนองคล้า ตำบลโสน อำเภอู่ขันธ จังหวัดศรีสะเกษ

บ้านหนองคล้าเดิมพื้นที่ตั้งเคยเป็นป่ารกทึบ มีไข้ป่าชุกชุม คนในอดีตเรียกว่า “ดงผีโหมด” เนื่องจากมีคนเข้ามาตัดไม้ หรือหาของป่าจนเป็นไข้ป่า จนเสียชีวิต จึงเกิดการเล่าลือว่า โดนผีป่าทำ นอกจากนี้เคยมีชาวบ้านจากบ้านโคกโพธิมาสร้างบ้านเรือนอยู่ริมห้วยกะมดด้านเหนือประมาณ 3-4 หลังคาเรือน แต่อยู่ได้ไม่นานก็มีคนเสียชีวิตเพราะไข้ป่า จึงทำให้ต้องรื้ออพยพหนี ปัจจุบันชาวบ้านเรียกว่า “ทุ่งบ้านร้าง” ปัจจุบันบ้านหนองคล้าได้แยกออกเป็น 2 หมู่บ้าน คือ บ้านหนองคล้าหมู่ที่ 3 และบ้านหนองคล้าใต้หมู่ที่ 14

สุนทร จันทะสอน เล่าว่า วันหนึ่งขณะที่ทำนาอยู่ที่ทุ่งหนองคล้า เขาได้พบเห็นฝูงลิงเป็นจำนวนมากเดินถือดอกไม้ตามกันมาทางทิศตะวันออก ซึ่งเป็นเส้นทางเกี่ยวไปบ้านหนองคล้า บ้านโสน บ้านคาเผือ บ้านหนองสิม มีลิงเดินตามหลังกันเป็นแถว โดยมีลิงตัวใหญ่เดินนำหน้าลิงตัวเล็ก เมื่อฝูงลิงเดินมาเจอคนจึงพากันแตกตื่นวิ่งหนีออกจากกลุ่มแต่พวกลิงก็ยังสามารถรวมกลุ่มกันใหม่ตามเดิม (Chanthasorn, 2014) นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าว่า มีคนเคยพบ ฝูงลิงที่บ้านหนองสิมเดินแห่รอบต้นไม้ใหญ่คล้ายกับว่าฝูงลิงเหล่านั้นกำลังทำบุญ โดยไม่ทราบวาลิงเหล่านั้นแห่ต้นไม้ด้วยเหตุผลใด หลายปีถัดมาหมู่บ้านหนองสิม กลายเป็นหมู่บ้านร้างและกลับคืนสู่สภาพป่าเหมือนเดิม เหลือแต่ร่องรอยชิ้นส่วนของถ้วย ครก หม้อดิน ไห โอ่งดิน แต่ไม่สามารถทราบได้ว่าคนเหล่านั้นอพยพ ย้ายถิ่นฐานไปที่ใด สาเหตุที่ทำให้ชาวบ้านอพยพจากหมู่บ้านหนองสิม เนื่องจาก

มีความเชื่อว่าเกิดมีโรคระบาดและความน่ากลัวของผีผู้หญิงที่ทำให้คนขาด คนในสมัยนั้นเรียกกันว่า บ้านเข็ดบ้านยา หรือมันเข็ดมันยา หมายถึง “มีอาถรรพ์”

ผีผู้หญิงในเรื่องเล่าดังกล่าวได้แต่งตัวด้วยผ้าตีนเหยียบสีดำ ใส่ตุ้มหูขจร กำไลแขนเงิน โบราณ เข้มกลัด สร้อย ใส่ผ้าไหมพาดบ่า แต่งตัวเดินลงไปในช่วงข่วง (ห้วยข่วง) แล้วหายตัวไปในทุกวันศุกร์ วันพระ ในวันดังกล่าวจะมีเสียงฆ้องดังมาจากทางวังข่วง ซึ่งสอดคล้องกับอาพร จันทะสอน เล่าว่า เมื่อประมาณปี พ.ศ.2517 - 2518 เคยได้ยินเสียงฆ้องดังช่วงวันศุกร์วันพระ พอมาถึงปี พ.ศ.2520 จึงเริ่มไม่ได้ยินเสียงจนมาถึงปัจจุบัน ในอดีตเธอเคยไปขุดจิโปม (จิงโกร่ง) กับน้องที่บ้านหนองลิ้มเก่า (ปัจจุบันคือห้วยข่วง) ได้ขุดพบศิโรตธการะตุก มีความยาวแปดศอก และยังพบเงินโบราณเป็นเหรียญสตางค์โลหะสีขาวมีเหรียญเงินรูปนกจิกไล่เดือน จากนั้นเธอกับน้องได้เอาไว้ที่เดิมซึ่ง ปัจจุบันนี้ยังมีปรากฏให้เห็นอยู่ (Chanthasorn, 2014) เหลี่ยม แก้วหาวงษ์ เล่าว่า กุดโหลมและกุดข้อง (ชื่อของผีกุดโหลมอยู่บ้านโสน ส่วนกุดข้องอยู่ที่บ้านหนองลิ้ม) ได้ไปเล่นโบกเล่นการพนันกัน เมื่อกุดข้องเสียการพนันไป เมื่อถึงวันศุกร์วันพระข้องเสียงจะดังที่กุดโหลม และเมื่อกุดข้องชนะ ข้องจะดังที่วังข่วง และมีร่องรอยของการกลิ้งข้องอยู่ตามป่าข้องผีมีขนาดใหญ่ (Keawhawong, 2014)

3.3 ผีหนองน้ำ (หนองม้า) ตำบลกำแพง อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ

บ้านสระภู หมู่ 1 ตำบลกำแพง อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ มีประวัติความเป็นมาอยู่ว่า บ้านสระภูเดิมชื่อ “บ้านชมภู” (หมายถึง ไม้หว่า) ผู้ก่อตั้งคือ ขุนพิทักษ์ สมานวงศ์ ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ.2338 เดิมบ้านชมภูเป็นหมู่บ้านที่มีต้นไม้ชมภู (ไม้หว่า) จำนวนมากแต่ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมจึงตัดไม้ไปจำหน่าย

ไหล นาครินทร์ เล่าว่า หมู่บ้านสระภูมีที่มาจากถูกล้อมรอบหมู่บ้าน 3 ภู หรือ 2 ชั้น ตรงกลางบ้านเป็นโนนดินสูง คูดิน 3 ชั้นได้ล้อมรอบหมู่บ้านไว้ แต่ปัจจุบันไม่ปรากฏเนื่องจากมีการขุดดินไปจำหน่าย เพียงปรากฏร่องรอยบ้างบริเวณหลังหมู่บ้านด้านทิศตะวันตก (Nakarin, 2014) และนายทองจัน

ศรีบุญเรือง เล่าว่า ในอดีตมีวัดอยู่ กลางบ้านเป็นสิมปูนน้อยเก่าแก่ ปัจจุบันเหลือแต่ฐานสี่เหลี่ยมบริเวณใต้พื้นสิมเก่าที่บรรจุของมีค่าต่าง ๆ เอาไว้ (Sriboonreung, 2014) ส่วนทิศตะวันตกมีหนองน้ำซึ่งแต่ก่อนมีลักษณะเป็นปลัก ผู้เฒ่าเล่าให้ฟังว่าในอดีตมีน้ำเป็นร้อยตัวมากินน้ำในปลักจึงเรียกว่า “หนองม้า” (Sriboonreung, 2014)

ไหล นาครินทร์ เล่าต่ออีกว่า แต่เดิมกลางหนองสระใหญ่นี้มีสิมน้ำที่ทำจากไม้ มีรูปแกะสลักไม้รูปผู้ชายและผู้หญิงอยู่ภายในสิม ในเวลากลางคืนจะมีคนเห็นเงาตะคุ่มลักษณะคล้ายผู้ชายสูงใหญ่นั่งอยู่ในสิมกลางน้ำจึงทำให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียงกับหนองสระใหญ่มีความเคารพยำเกรง ไม่กล้าทำอะไรไม่ดีใกล้กับหนองสระใหญ่และบริเวณดอนปู่ตา รูปแกะสลักไม้ชายและหญิงดังกล่าวทำมาจากไม้ทองหลาง ปัจจุบันสิมไม้กลางน้ำได้พังลงเนื่องจากมีอายุเก่าแก่ ผู้นำหมู่บ้านและชาวบ้านจึงได้ปลูกสร้างสิมไม้ขึ้นมาใหม่ จากนั้นจึงได้ขยับเข้ามาใกล้ขอบหนอง สระใหญ่ด้านทิศตะวันตกที่มีขนาดใหญ่ขึ้น ภายในยังมีรูปแกะสลักไม้ชายและหญิงที่เคลื่อนย้ายมาจากสิมไม้หลังเดิม (Nakarin, 2014)

ภาพประกอบที่ 8: หนองม้า ด้านทิศตะวันตกของบ้านสระภู
(ภาพถ่ายโดย: เกียรติศักดิ์ ประภาสัจจะเวช)

สุบัน ศรีบุญเรือง เล่าว่า แต่เดิมหนองม้าเป็นเพียงแอ่งน้ำเล็ก ๆ ในทุ่งนา มักจะมีน้ำเป็นร้อย ๆ ตัวมากินน้ำและส่งเสียงร้องให้ได้ยินอยู่เสมอ บริเวณหนองน้ำมีต้นไม้ขึ้นอยู่โดยรอบ เช่น ต้นสะแก ต้นพุทรา ต้นหมากขะยิง

เป็นต้น แต่เดิมมีดอกบัวแดง และดอกบัวหลวงขึ้นอยู่เต็มไป เมื่อครั้งที่ทางราชการ มาขุดลอกหนองน้ำ ได้พบโลงไม้บรรจุโครงกระดูกคนแปดศอก สันนิษฐานว่าเป็น กระดูกคนโบราณแต่ไม่มีใครนำขึ้นมา และถูกฝังลงไปใต้ดินเพราะชาวบ้านต่าง พากันกลัวอาถรรพ์และเหตุร้ายที่อาจจะเกิดขึ้น (Sriboonreung, 2014)

จนกระทั่งมีการตั้งศาลขึ้นให้เป็นที่สถิตของเจ้าพ่อหนองน้ำ หรือ ที่ชาวบ้านเรียกว่า “ผิอาฮักใหญ่” ซึ่งเป็นผีร้ายคอยทำหน้าที่ดูแลพื้นที่นาทางด้าน ทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ในบริเวณโพนดินด้านทิศตะวันออก ใกล้ถนนคอนกรีต มีเรื่องเล่าว่าในอดีตมีคนไปบนบานศาลกล่าว ว่าหากตนสมปรารถนาแล้วจะนำไก่ ดิบไปแขวนไว้บนต้นไม้บริเวณโพนดิน ต่อมาได้เปลี่ยนของแก้บนเป็นไก่ต้มไป แก่บนแทน บางครั้งชาวบ้านที่ออกไปนาไปไร่พบเจอภูเลื่อมขนาดใหญ่ 2 ตัว ผัวเมียเลื้อยเกี่ยวพันกันไปมา เชื่อว่าเป็นบริวารของผิอาฮักใหญ่ การบนบานศาลกล่าว มีรูปแบบเช่นเดียวกับศาลปู่ตา แต่ชาวบ้านไม่ค่อยนิยมมาบนบานสักเท่าไร เพราะกลัวสิ่งเหนือธรรมชาติที่ค่อนข้างร้ายมากกว่า ชาวบ้านมักขอ บนบาน ศาลกล่าวกับศาลปู่ตา จนทำให้หนองน้ำและหนองสระใหญ่เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ อยู่คู่กับหมู่บ้านสระภูมาเป็นเวลาช้านาน

4. เรื่องเล่าผีโนนกับบทบาทการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

ผีโนนบ้านหนองห้าง ตำบลหนองห้าง อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัด

ศรีสะเกษ

บ้านหนองห้างเป็นชุมชนในเขตอำเภออุทุมพรพิสัย ผู้อาวุโส เล่าสืบกันมาว่า เดิมทีชุมชนบ้านหนองห้างมีผู้มาตั้งบ้านเรือนได้อพยพมาจากที่ ต่าง ๆ 4 กลุ่มด้วยกัน คือ

กลุ่มที่ 1 มาจากบ้านชาดไอลิง (ปัจจุบันคืออำเภอเมืองศรีสะเกษ)

กลุ่มที่ 2 มาจากบ้านพยาริ (ปัจจุบันคืออำเภอเมืองศรีสะเกษ)

กลุ่มที่ 3 มาจากบ้านกล้วยกว้างบุญาว (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอ

ห้วยทับทัน)

กลุ่มที่ 4 มาจากบ้านสระกำแพงใหญ่ (ปัจจุบันคือบ้านสระ กำแพงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย)

ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน เล่าว่า กลุ่มคนที่มาตั้งบ้านหนองห้างได้มาอาศัยบริเวณแหล่งน้ำธรรมชาติที่เป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ บริเวณใกล้หนองน้ำนี้มีป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ผู้เป็นผู้นำหรือหัวหน้ากลุ่มจึงได้คิดตั้งชื่อบ้าน โดยอาศัยแหล่งน้ำเป็นคำขึ้นต้น จึงได้ชื่อว่าบ้านหนองห้าง ส่วนที่มาของคำว่า “ห้าง” ต่อท้ายมาจากการสันนิษฐาน 3 ประเด็น คือ

1. เมื่อมีหนองน้ำ และป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ย่อมมีสัตว์ป่าหลายชนิด ชาวบ้านหรือพรานจึงสร้างห้าง (นั่งร้าน) ไว้เพื่อดีงยิงสัตว์ที่ออกมาหากินใกล้ ๆ บริเวณหนองน้ำ

2. เมื่อมีหนองน้ำขนาดใหญ่ย่อมมีปลาชุกชุม พรานหรือชาวบ้านที่ทอดแหหาปลาจึงไม่สามารถทอดแหหาปลาในหนองน้ำได้ พวกเขาจึงหาไม้ไปทำห้างเพื่อขึ้นไปนั่งทอดแห หรือที่ภาษาอีสานเรียกว่า “จอบบ่อน”

3. ในอดีตเส้นทางในหมู่บ้านเป็นทางผ่านของพวกพ่อค้า (นายฮ้อย) จากเมืองอุบลราชธานี ไล่ต้อนควายลงไปยังชายทางภาคกลาง พวกเขามารับควายจึงได้ทำห้างเพื่อนอนพักผ่อน (นั่งร้านแบบมีหลังคา) เพื่อรอรับควายจากชาวบ้านไปขายด้วยกัน

หมู่บ้านหนองห้างมีโนนผืนใหญ่อยู่ทางทิศใต้ของสระหนองห้าง (ปัจจุบันเป็นบริเวณป่าช้าบ้านหนองห้าง) มีเรื่องเล่าว่า ได้มีคนที่มีวิชาอาคมเก่งกล้าเรื่องไสยศาสตร์เสียชีวิต ชาวบ้านส่วนใหญ่เชื่อกันว่า เมื่อทำพิธีเผาศพให้นำตำราหรือเครื่องรางของขลังต่าง ๆ ที่เป็นสมบัติของผู้เสียชีวิตไปฝังไว้ตรงที่เผาศพก่อนฝังให้นำตำราเหล่านั้นให้พระสงฆ์เพื่อสะกดวิญญาณผู้เสียชีวิตไว้ในไหด้วย ในช่วงหน้าฝนชาวบ้านส่วนใหญ่ออกมาหาจับกบจับเขียดกลางทุ่งนาในเวลากลางคืน เพราะเชื่อว่ากบเขียดจะออกมาหากินรวมถึงหาคู่ผสมพันธุ์ ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งได้ออกหาจับกบเขียดใกล้กับบริเวณที่ฝังไหแล้วพลัดหลงเดินไปเหยียบหลุมฝังไหดังกล่าว จนทำให้คาถาที่พระได้สะกดวิญญาณนั้นเสื่อม อีกทั้งวิญญาณยังโกรธแค้นที่มีคนมาเหยียบย่ำที่ฝังของตน วิญญาณจึงกลายร่างเป็นไหนดินขนาดใหญ่กลิ้งไล่ชาวบ้านกลุ่มนั้นจนตื่นตระหนกหวาดกลัว

วัฒนธรรมตามบทบาทของเรื่องเล่า นอกจากนี้เรื่องเล่าผีชุมชนยังคงมีบทบาทในการเป็นสื่อเพื่อทำหน้าที่เผยแพร่ความเป็นชาติพันธุ์ของชุมชนเจ้าของเรื่องเล่าให้เกิดการรับรู้ ซึ่งอาจช่วยให้เรื่องเล่าเหล่านั้นกลายเป็นบันทึกภาพสะท้อนทางสังคมในช่วงเวลาหนึ่ง และอาจช่วยให้เกิดการทำความเข้าใจในแง่มุมอื่นไม่ว่าจะเป็นแนวคิดด้านจริยธรรม คติธรรม

เรื่องเล่าผีชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษจึงยังคงดำรงอยู่ได้ในสังคมปัจจุบัน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าความสลับของโลกทางจิตวิญญาณยังคงต้องมีเรื่องเล่าที่ช่วยเชื่อมโยงเรื่องราวทางโลก ทั้งโลกศักดิ์สิทธิ์ และโลกสามัญ ซึ่งยังต้องเกี่ยวเนื่องระหว่างกันต่อไป ตราบใดที่มนุษย์ยังคงไม่สามารถหาคำตอบในการอธิบายปรากฏการณ์สลับได้ทั้งหมด ดังนั้นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเล่าผีชุมชนทั้งที่เป็นข้อกำหนดหรือพิธีกรรมในชุมชนต่าง ๆ ก็อาจจะยังคงทำหน้าที่เพื่อสร้างความหมายให้พื้นที่ของโลกละเอียดในส่วนของโลกที่มีลักษณะแปลกประหลาด ซึ่งเกี่ยวข้องกับชุมชนในแง่ของความศักดิ์สิทธิ์ ที่ชาวบ้านได้ร่วมกันสร้าง และอธิบายความหมายรวมถึงถ่ายทอดให้กลุ่มชนของตนและผู้อื่นได้รับรู้

จากการศึกษาเรื่องเล่าผีชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษทำให้พบว่า

- (1) เรื่องเล่าผีปูดายมีบทบาทสำคัญ ในการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะจากเรื่องเล่าที่ชาวบ้านยังคงถ่ายทอดอยู่นั้นทำให้เกิด “ข้อปฏิบัติต่อพื้นที่” ของปูดายที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดตามกันมาจนปัจจุบันนั้นได้สะท้อนถึงความสัมพันธ์ของกลุ่มคนและประเพณีวัฒนธรรมในฐานะเป็นพื้นที่ช่วยสร้างขวัญกำลังใจและการสร้างสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในเครือญาติ นอกจากนี้อำนาจของผีปูดาย และคนทรงยังนำมาใช้ในการควบคุมสังคม อาจกล่าวได้ว่าความเชื่อที่เกิดจากเรื่องเล่าดังกล่าวเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้คนในสังคมสามัคคีปรองดองและอยู่ร่วมกันได้ รวมถึงเป็นสิ่งที่ทำให้ชาวบ้านใช้พึ่งพากันในเวลาทุกข์ร้อน และรักษาสภาวะจิตใจของชาวบ้านให้ดีขึ้นจากการ “บ่าบน” หรือการแก้กับคนทรงด้วยการเซ่นไหว้ศาลปูดาย
- (2) เรื่องเล่าผีปากบพบาท การสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ คือสิ่งที่ชาวบ้านยังให้ความสำคัญในพื้นที่ธรรมชาติ เมื่อมีการจัดการพื้นที่เพื่อตั้งบ้านเรือนหรือจัดการพื้นที่เพื่อทำการเกษตร ชาวบ้านยังคงใช้เรื่องเล่าให้ทำหน้าที่ ถ่ายทอดความศักดิ์สิทธิ์

ในสิ่งที่ไม่สามารถจับต้องได้ ไม่ว่าจะเป็นต้นไม้และลักษณะพื้นที่ที่มีความพิเศษ เช่น เนินดิน โพนป่า เป็นต้น เรื่องเล่าดังกล่าวมักมีอนุภาคเกี่ยวกับสัตว์ที่กลายเป็น สัตว์ศักดิ์สิทธิ์ จนเป็นที่น่าสังเกตว่า สัตว์ในอนุภาคของเรื่องเล่ามักเป็นสัตว์ ที่เกี่ยวข้องกับวิธีการเกษตร เช่น ควาย ไก่ เป็นต้น (3) เรื่องเล่าผีหนองน้ำกับ บทบาทการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ คือ เรื่องเล่าที่แสดงถึงความสำคัญของแหล่งน้ำ ตามธรรมชาติที่ชาวบ้านต่างต้องใช้ประโยชน์ร่วมกัน นัยของเรื่องเล่าจึงแสดงให้เห็นถึงการบริหารจัดการระบบน้ำในชุมชน โดยอาศัยเรื่องเล่าช่วยทำหน้าที่ สร้างความศักดิ์สิทธิ์ ให้พื้นที่สามัญกลายเป็นพื้นที่ที่คนในชุมชนต้องให้ความเคารพ และประเพณีสุดท้าย (4) เรื่องเล่าผีโนนกับบทบาทการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เรื่องเล่าดังกล่าวมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์ และการเสียชีวิตที่ทำให้คน ในชุมชนเกิดความยำเกรง นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์ของชุมชน ในด้านความเชื่อต่อสิ่งลี้ลับ ทั้งยังทำให้เห็นถึงการต่อรองความเชื่อโดยมี พุทธศาสนามาเป็นเงื่อนไขในการต่อรองกับผี

ดังนั้นเรื่องเล่าผีชุมชนยังมีบทบาทต่อการเชื่อมโยงกับความศักดิ์สิทธิ์ที่ ครอบคลุมทุกมิติความเชื่อ หากมองพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นทั้งพื้นที่ทางกายภาพ (physical space) คือ พื้นที่ศาลปู่ตา พื้นที่ป่า พื้นที่หนองน้ำ และพื้นที่โนน เป็นพื้นที่ที่สามารถจับต้องได้ รวมถึงเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านสามารถอยู่อาศัยได้ ทั้งยังเป็นแหล่งอาหารให้กับชาวบ้านได้เช่นกัน นอกจากนี้พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ยังทำให้เกิดพื้นที่ทางสังคม (social space) ที่มีปฏิบัติการทางสังคม (social practice) เกิดขึ้นด้วย ในกรณีที่บุคคลหลายบุคคลเข้ามาอยู่ร่วมกันจนกลายเป็นชุมชน หรือ สังคมจนกำหนดกฎกติกา หรือข้อระเบียบบังคับใช้ให้เกิดขึ้นเพื่อให้เกิดความสงบ สุขภายในชุมชนและมีขนบประเพณีที่ปฏิบัติร่วมกัน คติความเชื่อ และภูมิปัญญา ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามมาจากเรื่องเล่าดังกล่าวส่งผลทำให้เกิดพื้นที่ทางจิตวิญญาณ (spiritual space) คือการรับรู้ถึงความศักดิ์สิทธิ์ของเรื่องเล่าที่ชาวบ้านนับถือ เรื่องเล่าดังกล่าวสะท้อนการสร้าง ความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจศักดิ์สิทธิ์ (sacred) กับอำนาจสามัญ (profane) และสิ่งที่สำคัญต่อการสร้างสำนึก ในท้องถิ่น เดียวกัน

เรื่องเล่าชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบสนิทในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เรื่องเล่าชุมชนต่าง ๆ ดังกล่าวในจังหวัดศรีสะเกษจึงเป็นเรื่องเล่าที่มีความศักดิ์สิทธิ์ที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ โดยเฉพาะประเด็นพื้นที่กับคนผ่านความเชื่อต่างๆ ที่สืบทอดกันมาในหมู่บ้านและถือเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์กันมานานทางมิติประวัติศาสตร์ ดังที่ อองรี เลอแฟบ (Lefebvre, 1991) อธิบายพื้นที่ (space) ไว้ว่าเป็นผลผลิตที่เกิดจากกระบวนการที่มนุษย์ผลิตขึ้น และขณะเดียวกันพื้นที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการผลิตและมีอิทธิพลต่อความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นพร้อมกันด้วย แต่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทหรือตามยุคสมัยในแต่ละช่วงในเรื่องความเชื่อ และวิถีคิดของชาวบ้านในจังหวัดศรีสะเกษได้สะท้อนถึงการใช้พื้นที่ผ่านสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือผีอยู่ในพื้นที่นั้น (Deesomchok, 2009, 173, 187) ซึ่งนำไปสู่การสร้างประเพณีหรือพิธีกรรมที่เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน บางครั้งพิธีกรรมกลายเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมที่กำหนดให้มนุษย์ปฏิบัติตามต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งล้วนแล้วแต่การส่งต่อเรื่องเล่าในการทำหน้าที่ให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ดำรงอยู่ในปริณิชนของพื้นที่สาธารณะ (public space) ต่อไป พิธีกรรมที่สืบทอดต่อกันมาของชาวบ้านกลายเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมแล้วดังที่ปรากฏในเรื่องเล่าผีโนนผิหนองน้ำ และเรื่องเล่าผีป่า ซึ่งพิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ยังสะท้อนถึงค่านิยมทางสังคม (Fiengfusakul, 2008, 47-75) ดังนั้น มนุษย์จึงแสดงออกทางความเชื่อด้วยวิธีการผ่านพิธีกรรมที่แสดงรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปตามลักษณะของสังคม ค่านิยม ศาสนา และวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่มีแสดงออกสืบทอดกันมา

บรรณานุกรม

- Boonhai, K. Interviewed on September 20, 2014.
Buasri, N. Interviewed on September 19, 2014.
Boonsing, R. Interviewed on September 18, 2014.
Champaphan, S. Interviewed on October 21, 2014.
Chansanith, P. Interviewed on October 2, 2014.
Chanthasorn, A. Interviewed on October 23, 2014.

Chanthasorn, S. Interviewed on October 21, 2014.

Choopoo, N., Boonprakarn, K. and Tepsing, P. (2016). "The Construct a Sacred Space and The Ritual of Khian Bang Kaew Temple, Khao Chaison District, Phatthalung Province," in **7th Hat Yai National and International Conference**, Hat Yai University. June 23, 2016. 69-89.

Deelert, S. Interviewed on September 25, 2014.

Deesomchok, P. (2009). **Perceptions, ways of thinking and adaptation in the use of the ancient city area of Dong Lakorn community, Dong Lakorn sub-district, Muang district, Nakhon Nayok**. Sociology and Anthropology MA Thesis, Thammasat University.

Fiengfusakul, A. (2008). **Anthropology of Religion: Basic concepts and theoretical debates**. Department of Sociology and Anthropology Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University.

Hawanon, N. (2009). "Methods of study on storytelling: the turning point of social science research," **Journal of Mekong Societies**. 5 (2): 1-22.

Hongsuwan, P. (2014 a). **Mekong River: Myths and relationships with the Tai people**. Research paper. Bangkok: The Thailand Research Fund.

_____. (2014 b). "Dong Phu Din: sacred tales and constructing meaning practice on community rights," **Journal of Mekong Societies**. 10 (3): 167-192.

_____. (2011). **Folklore and Thai people**. Teaching documents. Department of Thai and Eastern Languages, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakrm University.

- Jones, R. (1986). **Emile Durkheim: An Introduction to Four Major Works**. Beverly Hills, CA: Sage Publications, Inc. Pp. 115-155.
- Kaewthep, K. et al. (2011). **Folk media studies in communication art**. Bangkok: Senior Research Scholar Fund, Academic department, The Thailand Research Fund.
- Kantong, S. Interviewed on October 23, 2014.
- Keawhawong, L. Interviewed on September 29, 2014.
- Kengpanich, S., Gasorngatsara, S., Boonyasurat, W. (2016). "The management of the sacred mountain area, Wat Mon Phraya Chae for a pilgrimage place and cultural tourism," in **National and International Conference on Research and design in Architecture and Related Fields**. Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre, December 19-20, 2016. pp 125-158.
- Ketthet, B. (1999). "Don Pu Ta Forest Institute and the behavior role of Tao Jam in the Isan community," **Mahasarakrm University Journal**. 17 (2): 193 - 210.
- Khamsri, M. Interviewed on September 19, 2014.
- Kongsim, U. Interviewed on October 6, 2014.
- Kraiya, S. Interviewed on September 20, 2014.
- Kraiya T. Interviewed on September 20, 2014.
- Lefebvre, H. (1991). **The Production of Space**. Translated by Donald Nicholson-Smith. Oxford: Blackwell.
- Maneenin, D. Interviewed on October 6, 2014.
- Maphob, N. Interviewed on October 18, 2014.
- Na Thalang. S. (2002). **Tai people in tales: passing folklore lens and folk literature**. Bangkok: Matichon.

- Nakarin, L. Interviewed on October 20, 2014.
- Nuansaeng, P. and Thepwongsirat, P. (2015). "The sacred landscape of upstream areas and the creation of environmental management tools: In the case of Nam Nao big cave in Phetchaboon province," **Kasembandit Journal**. 16(2): 32-54.
- Phothila, K. (2012). **The analyzes study on the influence of beliefs on ghouls in related to Buddhist rituals: case study of Ban Don Ya Nang, Kalasin province**. MA Thesis in Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Pimpha, F. Interviewed on September 29, 2014.
- Praphasajjavet, K. Interviewed on September 18, 2014
- Singkeaw, V. Interviewed on September 18, 2014.
- Sipipattanakun, W. 2015. "Variation of the Northeastern Thai tone in Sisaket Province in 5 language communities," **Language and Culture Journal**. 34(1): 61-84.
- Smutkupt, S. et al. (1996). **Spirit Mediumship: Discourse of the cult and crisis of modernity in Thai society**. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organisation).
- Sriboonreung, S. Interviewed on September 18, 2014.
- Sriboonreung, T. Interviewed on September 30, 2014.
- Sriboonreung, W. Interviewed on September 18, 2014.
- Sringam, W. Interviewed on October 21, 2014.
- Sriyongyod, B. Interviewed on October 2, 2014.
- Suebsa, S. Interviewed on October 25, 2014.
- Sukkomsai, W. Interviewed on September 25, 2014.

- Suphathid, N. (2010). “Superstition in folk tales in Chonburi province: the belief persists,” **Journal of Politics, Administration and Law**. 2 (3): 193-211.
- Suveeram, P. Interviewed on October 6, 2014.
- Thaiguloem, J. and Thinrat, P. (2014). Shared Language and cultural characteristics in Thai folk tales and Lao PDR. folk tales,” **Journal of Liberal Arts Prince of Songkla University**. 6 (1): 31-43.
- Thanissaro, N. Interviewed on October 2, 2014.
- Thongsean, P. Interviewed on October 21, 2014.
- Wallipodom, S. (1999). **Sacred mountains and universality**. Bangkok: Muangboran.
- Wannasiri, N. (1997). **Social and Cultural Anthropology**. Department of Sociology and Anthropology Faculty of Social Sciences, Kasetsart University.
- Wongkerd, P. (2012). **Analysis of myths on elephants in Thai Kui folk tales in Surin Province**. MA Thesis in Communication Arts, Dhurakij Pundit University.